

१७ फेब्रुवारी १९७४ * स्थापना : मासिक मार्च १९३४ * साप्ताहिक : व

साप्ताहिक वैज्ञानिक

संस्थापक : श. वा. किलोस्कर * मुख्य संपादक : मु. श. किलोस्कर * कार्यकारी संपादक :

your
the

नातेगोते विद्यापीठःक्रिकेट दौरा

धर्माचे इस्कार आणि किंवा पुरस्कृत शासन

तुम्ही ब्राह्मण असा, सौ. प्रसा, शहाण्णव कुली भराठे गारे अही असा— आम्हाला त्याच्यावैषय गो. तुम्ही 'माणस' अहात अेवढेकृ-य करतो. तेही ज्यान्माणसाल तुम्ही सांगण्यासारखी आहे. अेका सुप्रसिद्ध अिग्रजी साप्ताहिकाच्या संपादकाला रेडिओ-कडून भाषणाचं कॅट्रेक्ट आलं. भाषण दहा मिनिट— मानधनाची 'अे' कॅटर्गेरी— म्हणजे रुपये चालीस कवत ! या संपादकानं कॅन्ट्रॅक्ट रेडिओला 'साभार परत' पोठवलं. पाचशे रुपयांहून अेक पैसा कमी मानधन मी घेणार नाही. 'अस' त्यान लिहून कठवलं !

दुसरं अुदाहरण रेडिओवरील भाषणासाठी साहित्यिकांना (व अंतर सर्वांनाच) मिळारं मानधन ! भाषण वा कथा लिहून काढायची, रेकॉर्डिंगसाठी 'आकाशवाणी' वर जायचं तिथ अेकदोन तास मोडायचे या सांच्या श्रमासाठी पूर्वी पंचवीस रुपये मिळत असत. हल्ली चालीस रुपये मिळतात ! मानधनाचे है दर पंचवीसीस वर्षांपूर्वीचे आहेत. यानंतरच्या काळात खुद शासनाने पोस्ट-कार्डचे दर रेल्वे-बसप्रवासाचे दर, किंती वेळा आणि किंती प्रमाणात वाढवले है आवर्जन पाहिलं तर आपणाकडून देण्यात याण्या मानधनाविषयीच शासनाचे चमत्कारिक धोरण कुणालाही खटकत्याशिवाय राहणार नाही ! परीक्षक होणे वा रेडिओवर भाषण करायला मिळणे याकडे केवळ आर्थिक दृष्टिकोनातून पाहू नका तो मान आहे वर्गे भंकस पुरे ! खन्या

साहित्यिकाचा मान-सन्मान असल्या गोष्टीनं वाढत नाही. त्याचा मान-सन्मान त्यावर अवलंबूनही असत नाही ! या संदर्भात अेक सत्यकथा सांगण्यासारखी आहे. अेका सुप्रसिद्ध अिग्रजी साप्ताहिकाच्या संपादकाला रेडिओ-कडून भाषणाचं कॅट्रेक्ट आलं. भाषण दहा मिनिट— मानधनाची 'अे' कॅटर्गेरी— म्हणजे रुपये चालीस कवत ! या संपादकानं कॅन्ट्रॅक्ट रेडिओला 'साभार परत' पोठवलं. पाचशे रुपयांहून अेक पैसा कमी मानधन मी घेणार नाही. 'अस' त्यान लिहून कठवलं !

पंचवीस-चालीस रुपये द्यायची ! खरं म्हणता आज शंभर रुपयांची किंमत चालीस रुपयांहून कमी आहे. पण चालीस रुपये स्विकारून साहित्यिक खन्या अर्थी दहावारा रुपयांसाठी आपला अमूल्य वेळ न श्रम खर्ची घालतात !

शासनाचा साहित्यिकांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन फारसा वेगळा नसतो. म्हणजे त्यात आपुलकी, प्रेम, आदर अित्यादी भाव-भावना अभावानेच आढळतात. मग अेकदा कोणतस कारण दाखवून शासनानं 'साहित्य पुरस्कार योजना' रद्द केली होती. मागच्या वर्षी साहित्य पुरस्कार योजनेच्या परीक्षक समितीने काही पुस्तकांना विशेष पुरस्काराची शिफारस केली होती. आज जनतेचा सरकारच्या साहित्यिकांवरील आदर भावनेवर अितका विश्वास की ज्यांना विशेष पुरस्कार मिळाणार होता. त्यांचे अभिनंदन झाले आणि काही साहित्यिकांनी हा आनंदाचा सोहळा साजरा केला ! पण मग काम हो ! अधिकृत यादी प्रसिद्ध झाली. त्यात या विशेष पुरस्कारांचा अुल्लेख नाही. यात पुन्हा गंमत अशी की सर्व परीक्षकांना याची गंधवार्ता नाही ! परीक्षक समितीवरल्या साहित्यिकांनी या विरुद्ध निषेध नोंदवायचा की नाही ? आमचे निर्णय तुम्ही धाव्यावर बसवलेत ते बसवलेत— निदान आम्हाला तसं सांगायच तरी ! 'असा जाव विचारायच नाही ?' पण कसल काय ? आणि हे विशेष पुरस्कार न देण्याच कारण ? महाराष्ट्रात पडलेला दुष्काळ ! म्हणजे दुष्काळाचा निमित्ताने हजारो लोकांनी आपल्या पोलीवर तूप ओढून घेतलं—मात्र. पाचशे हजार रुपयांची खिरपत साहित्यिकांना वाटताना दुष्काळाच भीषण संकट आडवं येत काय ? तर हे अस आहे.

अेरवी साहित्य संमेलनांची अुद्घाटन करताना, साहित्यिकांच्या, पुतल्यांचं छायाचित्रांचं अनावरण करताना साहित्यिक-अमुक असतात— तमक असतात. महाराष्ट्रात दहावारा तांबे निमांण झाले पाहिजेत असं म्हणायला हे शासन अेका पायावर तयार !

— पंचाक्षरी

"सरकारने गोळचा चालविष्णापेक्षा, विद्यार्थी व गरीब जनतेवर अंटमबांम्ब टाकून कबरस्तानचे राजे बनावे. हालहाल करून मारण्यापेक्षा 'नअी रोशनी' कबरस्तानची राणी बनली तरी गरीबाच्या आत्म्याला शांती मिळेल."

गुजराती युवक पेटला, थाळी रस्त्यावर आली आणि दंगल पेटली !

'मनोहर'च्या विशेष प्रतिनिधीने दंगलप्रस्त गुजरातचा दौरा करून लिहिलेला स्पेशल रिपोर्ट. मेंदूला जिणजिण्या आणणारा !

पुण्यातील युवकही रस्त्यावर आला ! ● सटाणा कॉलेजातील रहस्यमय प्रकरण

का ? कशाकरिता ? नेमके काय घडले ? वर्गे ● मुलां-मुलीचे प्रेमप्रकरण की जबरदस्ती की काय ?

'मनोहर'चा पुढील अंक आत्ताच रिझर्व करून ठेवा !

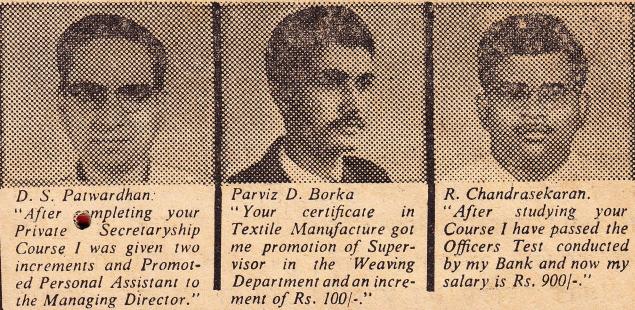

These men show the way TO GET PROMOTION

They achieved success in their careers because they had the foresight to enrol with BIET and take specialised training in their own homes and at their convenience.

You also can achieve success by enrolling with BIET for a home-study course.

We teach by post. Our lessons are prepared by Professional Men and are easy to understand. We guarantee your success in Examinations or refund your fee in full. Our fees are moderate and can be paid in installments. Our FREE Career Guide will give you full information about our courses and system of teaching.

D. S. Patwardhan:
"After completing your Private Secretaryship Course I was given two increments and Promoted Personal Assistant to the Managing Director."

Parviz D. Borka
"Your certificate in Textile Manufacture got me promotion of Supervisor in the Weaving Department and an increment of Rs. 100/-."

R. Chandrasekaran.
"After studying your Course I have passed the Officers Test conducted by my Bank and now my salary is Rs. 900/-."

AND A BETTER JOB

A.M.I.E. India
A.M.Ae.S.I.
A.M.I.M.I.
A.M.I.I. Chem. E.

C. & G. Electrical
National Productivity Council's
Supervisor's Exam.

I.I.T. Entrance Exam.
A.M.S.E. (Mech.)
A.M.S.E. (Elect.)
A.M.S.E. (Chemical)

SECRETARY
A.C.S. India Exam.
Govt. Recognised

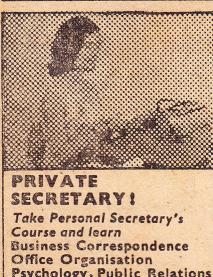
D. Com. (I.M.C.)

RECOGNISED COURSES for:
D. Com. Accounts
D. Com. Banking
D. Com. Business Org.
D. Com. Company Secretary
D. Com. Costing

LANGUAGES
Good English
College English
French
German
Russian

EXPORT PROMOTION

**TEXTILE MANUFACTURE
TEXTILE TECHNOLOGY**

PRIVATE SECRETARY!
Take Personal Secretary's Course and learn Business Correspondence Office Organisation Psychology, Public Relations

Cert. A.I.I.B. Exams.
Our course APPROVED by INST. of BANKERS

COMPUTER PROGRAMMING
I.B.M. 360

AUTOCODER COMPUTER PROGRAMMING

I. I. T. Entrance Exam.

JOURNALISM
Fiction Writing
Reporting
Article Writing
Stage, Radio & T. V. Writing
Writing for Children

BUSINESS LETTERS

INDUSTRIAL CHEMISTRY

INCOME TAX PRACTITIONER

Architecture
Automobile Engineering
Chemical Engineering
Civil Engineering
Diesel Engineering
Electrical Engineering
Electrical Supervisor
Industrial Engineers
Mech. Draughtsmanship
Mechanical Engineering
Overseers
(Buildings & Roads)
Refrigeration &
Refrigeration Servicing
Road Engg. & Transport
Rubber Technology
Work Study
Accountancy
Bank Officer

ADVERTISING
Advertising Agency Executive
Advertising Manager

Technical Reports

BUILD YOUR OWN RADIO
Kits and Components Supplied

Company Secretary
Cost Accountancy
Salesmanship
Sales Engineers
Shorthand (Pitman)
Petroleum Technology

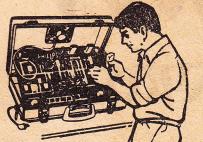
LEARN TO DRAW

Our Home Study Art Courses provide a fascinating hobby and the means to prepare for a well-paid career in Commercial Art. Subjects include Art Training by Nature's Method, Cartoon, Caricature and Humorous Drawing, COMMERCIAL ART, Magazine, Book and Newspaper Illustration, Water Colour Painting. Essential Artist's material supplied.

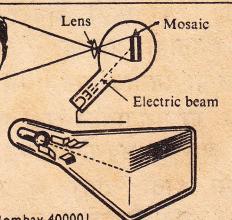
BUILD YOUR OWN TRANSISTOR AT HOME

Through our Low Cost Home-Study Course, LEARN to find faults and correct them. Complete PHILIPS Transistor Trainer Kit is supplied with the course at no extra cost.

LEARN TELEVISION

Through our courses Radiomen and Ambitious Novices can learn to trace FAULTS and do REPAIRS.

Write or post coupon TODAY to
THE BRITISH INSTITUTE
113/TWII, P.O. Box 1025, 359, D. N. Road, Bombay 400001

POST THIS COUPON TODAY
To **THE BRITISH INSTITUTE**

113/TWII, P.O. Box 1025, 359, D. N. Road, Bombay 400001
I am interested in (state subject or examination)

Please send me a FREE Prospectus

Name Address

Learn a language in 3 months LINGUAPHONE way

FIRST YOU LISTEN THEN YOU UNDERSTAND THEN YOU SPEAK

When you were a child you learnt to talk naturally, in your mother tongue. To begin with, you didn't speak at all. You listened. As you listened you gradually absorbed the sounds. Soon you began to connect in your mind the sounds with the objects. You heard people say "Ma" and you saw your "Ma" in front of you.

THIS IS HOW YOU LEARN ENGLISH FRENCH GERMAN RUSSIAN JAPANESE SPANISH

Through Gramophone records and books
For a FREE copy of our prospectus write to LINGUAPHONE INSTITUTE 113/DE, 359, D. Naoroji Road, Bombay 400001

LINGUAPHONE
Branches for Demonstration visit

DELHI
13 Daryaganj, Delhi 6
(Tel. 274443)
CALCUTTA
13 Govt. Place East, Calcutta
(Tel. 238741)
MADRAS
13 Agarchand Mansion, 35 Mount Road, Madras 2 (Tel. 81851)

तत पॅथर : शिवसेनेला प्रत्युत्तर असा चुकीचा ग्रह लोकांच्या मनात स्थिर तुर पाहात आहे. गेले दीड वर्ष दलित पॅथरचे आव अॅकू येत आहे. पण दलित पॅथर हे हैकरण काय आहे, या संघटनेचा जन्म कोणत्या नोरित्थीत झाला, कोणाचा वारसा घेअन पहिं पुढे निघाले, त्यांचा प्रवास आतापर्यंत नुसा झाला आणि पुढे ते कोणत्या भारगने व्यापारू अच्छितात हे फार थोड्यांनी समजावून घण्याचा प्रयत्न केलाय. आणि हाच दलित पॅथरचा आक्षेप आहे वृत्तपत्रांवर, सवर्णीयांवर.

अगदी परवाच्या वरलीचाच प्रसंग घ्या ना ! अनेक लोकांनी त्या प्रसंगांतून अनेक अर्थ काढले. सूर काय, ही जातीय

छाया दातार

बेदरकारपणा आहे. “कोणत्या मायेचा पूत येथे बसलाय आम्हाला समजून घ्यायला. आम्ही कोण म्हणून विचारता आमचा जाहिर-नामा वाचला आहे ? आमच्या लोकांपर्यंत आम्ही पोचतो, भाषणातून, सभातून, आमच्या जन्मजात जवळीकेतून. तुम्हा तथाकथित सोफिस्टिकेटेड लोकांना आमचा प्रश्न कळण्याची आम्हाला गळ नाही. तुमचे चष्मे थोडेच बदलणार आहेत ?” हेच चष्मे थोडा वेळ बाजूला करून आपल्याला अस्पृश्यांचा प्रश्न तपासून पाहावा लागेल.

ठेवला जात होता. बौद्ध धर्माचा खरा अर्थ बाबासाहेबांनी शोधून काढला. आणि बौद्ध धर्माच्या स्वीकारामुळे हजारो अस्पृश्यांना आपल्या जीवनांत क्रांती घडल्याचा प्रत्यय आला. म्हसोबा, मरीआओ, चेडा सगळे देव त्यांनी नदीत फेकून दिले. धर्मातर हा सामाजिक शोषणावर कायमचा अलिंज नाही. ती लढ्याची पहिली पायरी होती. मी अस्पृश्य आहे ही जाणीव नष्ट करण्याचा प्रयत्न होता. मनुस्मृती जाणण्याची कृतीसुद्धा अशीच प्रतिकात्मक होती.

बौद्ध धर्माचा नवा अर्थ

दलित पॅथरचे लोक आपल्या विचारांचे सूत बाबासाहेबांच्याच विचारातूनच घेतल्याचे

धार्मिक भावनांचे देव्हारे माजवता !
माणूसकी पायारवाली तुडवता त्याचे काय ?

दिविन पॅथर

अुसळत्या रक्ताच्या, संतप्त तळणांची बँडरवोर संघटन

दंगल होती. पोलीसही शेवटी सवर्णीय असतात. त्यांनाही आपल्या स्वाभाविक जातिदेवामुळे या दंगलीत भाग घेअन बौद्धांवर सूड अुगवला. या प्रसंगातील खरी गोम अशी आहे, की आम्ही सवर्णीयांविरुद्ध आहोत अशी प्रतिमा होती तोवर शासनकर्त्याना आमची दखल घ्यावीशी वाटली नाही. प्रक्षोभक भाषणांच्या नावाखाली खटले भरून कोर्टीत अडकवून ठेवले. बास झाले. पण दलित पॅथरने निवडणुकांवर बहिष्काराची हाक दिली. राजकीय जागृतीला सुरुवात केली ती राज्यकर्त्याना सहन झाली नाही. रिपब्लिकन पक्षापासून सर्वचिंच धावे दणाणले. आणि आता धडा शिकविण्याची पाळी आली आहे याची त्यांना जाणीव झाली. जातीविद्वेषाचे हत्यार पाजळले. ठिणगी असतेच. ती फुलविली. पोलीस आणि अितर सवर्णीयांच्या संघटनेला हाताशी घेतले आणि दडपशाहीला सुरुवात झाली.

चष्मे बदलण्याची गरज आहे

या आणि अशाच प्रसंगातून पॅथरच्या नेत्यांच्या मनात प्रेसविषयी कडवटपणा आहे.

धर्मातराची गरज

दलितांच्या चलवळीचा अेक पैलू कधी कोणी समजावून घेण्याचा प्रयत्नच केला नाही. ज्याचे केवळ आर्थिक शोषण चालू आहे त्याच्यातील माणूस जागा असतो. अस्मिता जागृत असते. पण ज्यांचे गेली तीन हजार वर्षे सामाजिक आणि आर्थिक असे दुहेरी शोषण चालू आहे, त्यांना आधी माणसाच्या पातळीवर आणावे लागते. आणि मग त्यांच्या आर्थिक शोषणाची दखल घ्यावी लागते. सामाजिक शोषण हे आर्थिक शोषणाचे महत्वाचे अंग आहे याची संगड घालावी लागते. पण ह्या सामाजिक शोषणाने अस्पृश्य समाज भरडला गेला होता. नामदेव ढसाळच्या मते बाबासाहेबांनी बौद्ध धर्म स्वीकारला ते बरंच केल. ती पहिली पायरी होती-मुक्ततेची. अस्पृश्य समाज दोन तळेने गुलाम होता. आपण अस्पृश्य आहोत ही भावना खोलवर रुजली होती. त्या भावनेचा तो गुलाम होता. कर्मकांडात अडकला होता. दुसरा सामाजिक पद्धतीचा गुलाम. गुलाम-सारखा तो राबवला जात होता. अस्पृश्य

आग्रहाने सांगतात. बाबासाहेबांना बुद्धिनिष्ठ, भौतिक तत्त्वावर आधारित बौद्ध धर्म अभिप्रेत होता. बुद्धाचे दुःख हे भौतिक आहे. आणि खाजगी मालमत्ता हे त्या दुःखाचे मूळ आहे. दुःखाची कारणे शोधा आणि नाहीशी करा. जे जे त्या त्या वेळी योग्य वाटेल ते ते स्वीकारा. हा बौद्ध धर्माचा अर्थ बाबासाहेबांना अभिप्रेत होता. गांधीजींच्या प्रयत्नांना बाबासाहेबांनी साथ दिली नाही याचे महत्वाचे कारण गांधीजींना अुत्पादनांच्या साधनांवर सवर्णीयांची सत्ता होती ती कायम ठेवायची होती. हिंदुधर्माच्या चौकटीत राहूनच त्यांना अस्पृश्याची सुधारणा करायची होती. त्यांची दृष्टी दियेची होती. त्यांना अस्पृश्यांचा लढा शमवायचा होता. त्यांनी जे जे केले, संदास झाडले. सफाओ केली ते प्रतिकात्मक होते. अस्पृश्यांची अस्मिता जागृत करण्याचा तो प्रयत्न नव्हता.

आज दलित पॅथरचा विचार करताना, बाबासाहेब आंबेडकरांच्यापासून सुरु झालेली ही अस्पृश्यांची चलवळ अनेक वळणे घेत, चढबुतार ओलांडत अंका महत्वाच्या टप्प्यावर येअनु पोचलेली दिसते.

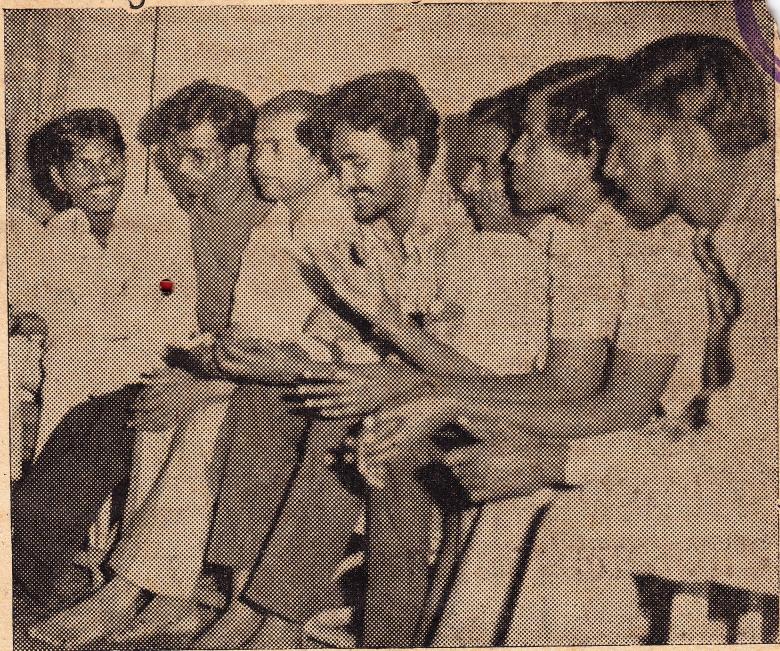
आंबेडकरांनी १९३६ साली स्वतंत्र मजर पक्षाची स्थापना केली आणि त्या वेळच्या गिरणी कामगारांच्या लढ्यात सक्रिय भाग घेतला. त्यानंतर त्यांनी शेडच्यूल्ड कास्ट फेड-रेशनची स्थापना केली. पण त्यातही त्यांना कमतरता वाट द्यात होती. सर्वकंष लढ्यासाठी ती पक्ष त्यांना अमुरा वाटला आणि म्हणून व्यापक बैठकीवर आधारलेल्या रिपब्लिकन पक्षाची स्थापना केल्याची त्यांनी घोषणा केली. पण पक्षाची स्थापना होण्यापूर्वीच आंबेडकर निवंतले. अेक वर्षानंतर त्यांच्या अनुयायांनी ती कल्पना साकार केली.

रिपब्लिकन पक्षाने प्रथमतः आपले लक्ष भूमिहीन शेतकऱ्यांवर केंद्रित केले. अस्पृश्यांपैकी बहुतेक जण भूमिहीन होते आणि दुसऱ्याच्या शेतावर काम करून पोट भरत होते. १९५९ साली या भूमिहीन शेतकऱ्यांच्या लढ्यात ५०,००० शेतकरी तुरुंगांत गेले होते. १९६४ सालीही 'पडिक' जिमीचे भूमिहीनांमध्ये वाटप व्हावे म्हणून खूप मोठा सत्याग्रह रिपब्लिकन पक्षाने सुरु केला. ठिकठिकाणच्या चळवळींमधून जवळजवळ १ लाख लोकांना अटक झाली होती.

यशवंतराव चव्हाणांनी रिपब्लिकन पक्षाची ही शक्ती ओळखली आणि त्यांच्या नेतृत्वाखाली कांग्रेसने रिपब्लिकन पक्षाच्या नेत्यांवरोबर सामाजिक अभिसरणाच्या नावाखाली मैत्रीचे करार करून त्यांना गिळून टाकले. त्यांच्यामध्ये फाटाफूट झाली. कोणी मंत्री झाला. कोणाला राज्यपालपद देअले केले. मागासवर्गीयांसाठी काही सवलती मिळाल्या. नोकरीत राखीव जागा मिळाल्या. थोडक्यात अस्पृश्यांपैकी जे शिकलेले, पांढर-पेशे मध्यमवर्गीय नेतृत्व होते त्यांना स्थैर्य देअन प्रस्थापिताच्या पंजाखाली आणलं गेलं. आणि जनतेशी त्यांचा संबंध तोडून टाकला. जनतेचे प्रश्न ह्या छोट्या सवलतींनी सुधारणारे नाहीत ते अधिक मूलगामी आहेत. सबंध कट्कऱ्यांचे जे शोषण चालू आहे त्याचाच अस्पृश्यांचे शोषण हा महत्वाचा भाग आहे. कारण आज खेडोपाडी पसरलेल्या लाखो महारांकडे जिमीनी नाहीत. महारावतने खालसा झाली. शहरात आलेल्या अस्पृश्यांना बेकारीचा प्रश्न जाणवतोय. शहरातही महारावाडे तथार झाले आहेत. हे पैंथरच्या लक्षात येत होते.

साहित्य आणि राजकारण :

रिपब्लिकन लोक स्वतःच्या वैयक्तिक स्वार्थपायी जनतेचे प्रश्न विसरले. ते विकले गेले. तेव्हाच पोकळी तथार झाली. आणि रिपब्लिकन पक्षाला पर्याय म्हणून दलितांची

चर्चेच्या वेळी, दलित पैथर प्रिसिडियम (डावीकडून) रामदास आठवले, खैरमोडे, राजा ढाले, नामदेव ढासाळ, ज. वि. पवार, अर्जुन डांगळे, सुहास सोनवणे

संघटना अुभी राहण्याची गरज निर्माण झाली. आणि संवेदनाक्षम मनाची, साहित्यात रमलेली ही तरुण मंडळी पुढे आली. रोजच्या जीवनातच त्यांना सतत संग्रामाला तोंड द्यावे लागत होते. जीवनच अितके संघर्षमय होते. कवितांतून राग व्यक्त करूनही सृजनशीलतेचे समाधान मिळत नव्हते. हा धुमसणारा राग कवितेअवजी भाषणातून व्यक्त झाला. आणि लोकांना जणू आपल्याच व्यथांना शब्दरूप मिळाल्यासारखे वाटले. विशेषतः तरुण मंडळींना. रिपब्लिकन पक्षामध्ये तरुणांना वाचव नव्हता. त्यांच्या चैतन्याची कोंडी झाली होती. वैफल्यग्रस्त तरुण जेथे वाव मिळेल त्या पक्षात घुसले होते. कांग्रेस, जनसंघ, शिवसेना, समाजावादी पक्ष. रिपब्लिकन पक्षातील दोन गटांमध्ये तर अितकी मारामारी होती. रोटीबेटी व्यवहारसुद्धा बंद होता. सहा नेत्यांमधील भांडणे पराकोटीला पोचली

मागास वर्गीयांची कूर्म प्रगती (?)

ओलिया पेरुमल चेट्टी कमिटीचा अहवाल

१९४५ ते १९६० पर्यंत मागासवर्गीयांचर ५ लक्ष अत्याचार.

१९६० ते १९६९ या काळात जाती वैमनस्यावरून १११७ खून पडले. यामध्ये मागासवर्गीयांचेच बहुसंख्य बळी. याच काळात ओरु ५४० बलात्कार लडले. प्रकरणे मागास स्त्रियांबाबत नोंदविली गेली.

१९७१ च्या शिरणातीप्रमाणे संबंध देशात ८ कोटी अस्पृश्यांची लोकसंख्या आहे. महाराष्ट्रात त्यांची संख्या नव-बौद्ध धरून ५८ लाखांच्या घरात जाते. अस्पृश्यांमध्ये साक्षरतेचे प्रमाण अतिशय अल्प आहे. १९६१ च्या शिरणातीप्रमाणे संबंध महाराष्ट्रात जर साक्षरतेचे प्रमाण २९.८ टक्के अेचडे असेल तर अस्पृश्यांमध्ये तेच फक्त १५.७८ टक्के पडते.

केंद्रीय सरकारमधील नोकऱ्यांमध्येही मागासवर्गीयांचे प्रमाण १९५७ ते १९७१ या काळात अल्पांशाने वाढलेले आढळते.

क्लास वन ग्रेडमध्ये ०.७१ टक्क्याहून २.७० टक्के पर्यंत पोचले आहे.

क्लास ट ग्रेडमध्ये तेच २.००१ टक्क्यांवरून ४.४१ टक्के पर्यंत गेले.

क्लास शेरी ग्रेडमध्ये ७.०३ टक्क्यांवरून १० टक्के पर्यंत वाढले.

नत प्रत्येकजण स्वतःला आंबेडकर समजत
कु याचवेली दलित पॅथरचा जन्म ज्ञाला
पॅ ही चुकलेली तरुण वासरे अेकत्र आली.
तुव ना आवाज सोपडला. त्यांना मार्ग मिळाला.
प्रत्यन्त पॅथरची स्थापना ज्ञाली.

गुरुप्रित्याचाराची मालिका ?

ग्रे १९७२ साली अेलिया पेरूमल कमिटीचा
संस्थावाल प्रसिद्ध ज्ञाला.

(पान ५ वरोल चौकट पाहा)

त्यातच १९७२ च्या मध्यावर दलितां-
वरील अत्याचाराचे दोन प्रसंग फारच गाजले.
ब्राह्मणगाव येथील दोन मागास जातीतल
स्त्रियांवर अुच्चवर्णीय हिंदुनी हल्ला केला.
आणि बावडा येथे अुच्चवर्णीयांनी हरिजनांवर
बहिकार टाकला. दलित तरुणांचे रक्त
खवळून अऱ्ये. ५०० तरुण मुले बावड्याला
गेली. तेथील असहाय्य हरिजनांना तो मोठाच
आधार वाटला. बावड्याच्या अुच्चवर्णीयांना
दलितांची शक्ती समजून चुकली. आणि दलित
पॅथरचा जन्म अपरिहायें ज्ञाला. ९ जुलै
१९७२ रोजी ढोरचाल, वाप्टीरोड, कामाठीपुरा
या जागी संघटनेला आकार आला. ठिक-
ठिकाणच्या दलितांच्या वस्तीत जाअून थाळी
बडवून लोकांना जमविणे सुरु ज्ञाले. झोपलेला
समाज, पुढाच्याच्या राजकारणाला वैतागलेला
समाज जागे करणे सोपे नव्हते. सतत तीन
महिने प्रचार केला. मुंबीवाहेर पुणे, नागपूर
सभा घेतल्या. हिंदूच्या देवदेवतावर, ढोरी
धर्मविर कडाडून हल्ला केला. अत्याचारांचा
निषेध केला. कारण ह्या धर्ममुळेच श्रेष्ठत्वाची
भावना पोसली जाते. मागासवर्णीयांना अेकत्र
आणण्यासाठी, रुढीचे, कर्मकांडाचे महत्त्व
कायमचे हडपार करण्यासाठी ते आवश्यक
होते. राजा ढालेने हिंदूच्या अितिहासाचे,
महाकाव्याचे संदर्भ शोधून काढले. त्यातून
निघणारे नवे अर्थ शोधून काढले. येथे
अनार्याची संस्कृती फार पुरातन होती. आर्य
अुत्तरेकडून आले. रानटी होते, पण बलशाही
होते. त्यांनी अनार्याना जिकून दास केले
त्यांची संस्कृती स्वीकारली आणि आपल्याला
अनुकूल वाकवली, अितिहास लिहिला. आणि
या दास लोकांना वाचायची बंदी केली. पूर्ण
कहात ठेवले. या नव्या माहितीने दलितांचा
न्यूनगंड नाहीसा व्याला मदत ज्ञाली. धर्म-
भोजपणा अुडाला. दलित जागृत ज्ञाला.

काळा दिन

मग १४ अगस्ट १९७२ ची रात.
स्वातंत्र्याच्या पंचवीस वर्षांच्या अुत्सवाचे
स्वप्न शासनाला पडत होते. आणि अिकडे
रस्त्यावर युक्तांदच्या वरोवर ३०० लोकांचा

(पान २२ वर)

आगीत होरपळून
प्रकाशाच्या यात्रेला निघालेला
बंडवीर कवी

नामदेव ठसाळ

“रक्तात पेटलेल्या अगणित सूर्यांनो,
आता या शहराशहराला आगी लावीत
चला !” असं सांगणारा पंचवीस वर्षांचा
नामदेव लक्षण डसाळ हा हाडामासाचा
कवी. सध्या त्यांचं जीवन या कोर्टातून त्यां
कोर्टाकडे असं ज्ञालं असलं तरी कोर्टातल्या
तारखांची नोंदवेदील कवितेत करणारा हा
माणूस. ‘माणसाचेच गावे गाणे माणसाने’
असं म्हणणारा आणि तसंच वागणारा. काही
दिवस पोलिस कोठडीत राहिला तरी तेथेही
याच्या मनाला धगधगती पालवी फुटली
कवितांचीच. यानं त्यांना नाव दिलं ‘कस्टडी-
तल्या कविता’ या कवितात तो म्हणतो,
आता तुमच्याशी संवाद करण्यासाठी मज्जवळ
फक्त कविताच आहे— आणि अन्यायानं
ठणकणारं याचं मन पेटून सल्ला देत—
युद्धाची गाणी गा.

वर्गलढचाला तयार व्हा !

कोठडीत गेल्यावर पहिल्यांदाच अेवढी
हृकाची खोली मिळाल्याचा आनंद ज्ञाला असं
तो सांगतो. प्रत्येक राक्षस बनवून पाठविला
जात आहे बाहेर, महाराक्षस बनवून आत
आणण्यासाठी असं तो म्हणतो. कोठडीतल्या
लोकांना यानं सुनावलं, ‘अरे, तुम्हीं जेलपक्षी
आहात अैक दिवस जेल वेअूनच अुडून जाल !’

ज्याच्या धमन्यांतून खरं गाणं वाहतंय
असा हा नामदेव खेंड तालुक्यातल्या पूर
गावचा, १५ फेब्रुवारी १९४९ चा जन्म. महार
कुटुंबात. वडील काही काळ शेतकरी. नंतर
खाटिकखान्यात काम. १९४६ च्या दुष्काळात
पूर व शेजारच्याच कणेरसर गावची मिळून
महारांची अेकून २ ते ३ हजार अैकर जमीन
अेका ब्राह्मणाने ४ मण धान्य देअून घेतली.
१९५८ साली महार वतनं खालसा ज्ञाली व
डसाळ कुटुंबानं गाव कायमचे सोडलं. नामदेव
शाळेत जायचा. अेका समाजवाद्याच्या मुलींचं
याच्यावर मन बसलं. पण सगळं ‘प्लेटॉनिक’,
दुसरं काही नाही ! असा खुलासा नामदेव
करतो. ती पोरगी भंडारी जमातीची. पण
तिच्या बापाला हे पसंत नव्हत. तो तलवार

काढायचा आणि पोरीला दम द्यायचा. म्हारा-
बरोवर फिरवेस म्हूनून डाफरायचा. आमच्या
दोघांचं काय होतं हे आता कळत नाही असं
नामदेव (आता) म्हणतो. दोचे अेके दिवशी
पळून पुण्याला मावशीकडे गेले ! (‘पुण्याला-
ही आम्ही ‘प्लेटॉनिकच’ राहिलो.’ अिति
नामदेव) तेथे तिचा भाऊ आला आणि तिला
घेअून गेला. पुरोगामी म्हणवणाऱ्या या समाज-
वाद्यांनी तिला चक्क शुद्ध करून घेतली !
ताडदेवला प्र. स. पक्षाचे जनता केंद्र आहे तेथे
होम पेटवून तिला पवित्र करून घेतलं असं
नामदेव संतापानं म्हणतो. नामदेवचं घर
तेव्हा ताडदेवलाच होतं. त्याचे फार हाल ज्ञाले.
शिक्षणाचं वाटोळं ज्ञालं. तो म्हणाला आमच्यात
प्रेम करणं म्हणजे रंडीवाजी असंच समजलं
जात. त्यामुळं मला कोणी जवळ करीना
सारचे वैतागले. तू पण जेंगीनास असं बाप म्हणाला. मी
त्यांच्या वैचाळीस पिढ्या खराव केल्या असंच
त्यांना वाटायचं.

मी पण वस्त ज्ञालो. महिनाभर
शिपायाचं काम केलं. दीड वर्ष टॅक्सी चालविली,
कविता तर चिक्कार केल्या. ‘तेव्हा तिची
आस होती मी बरबाद व्हावे’... ‘अन्
फुंकरीने वृक्ष अुमळावा अशा थाटाची चक्क
भावगीतं रचली ! मग मी फिरायला लागलो.
दादागिरी केली, गोलपिठाच्या वस्तीतच
राहू लागलो. दारू, गंजा, चरस, मारामारी...
सारं काही केलं. (पॅथरमध्ये आल्यापासून
हे सगळं केळ्हाच बंद ज्ञालंय) अंडरग्राउड
जग पाहिलं.

नामदेवच्या कवितासंग्रहाचं नाव
गोलपिठा. (हे नाव प्रतिकात्मक. केवळ
वेश्यावस्तीपुरत नाही. हे प्रतिक विजया
राजाध्यक्षांनी ‘सत्यकथेत’ परीक्षण करताना
समजावून घेतलं नाही अशी नामदेवची
तकार.) ‘अुषाकिरणच्या पायथ्याशी’ या
नावानं तो प्रसिद्ध करावा असा आधी विचार
होता. (या नावाचीच कविता या संग्रहात
असून ‘अुषाकिरणच्या पायथ्याशी महारोग्यः-

सारख्या सांडलेल्या झोपड्या, आओवाप नसलेल्या पोरांसारख्या खडतर अगर खडीकोड खगोल ” या तिच्या सुरुवातीच्या दोन ओळी.) त्यावेळी ताडदेवच्या झोपडपटीत नामदेव राह्याचा. वस्तीत गुडधा गुडधाभर पाणी. चिखल. दिवस पावसाळचाचे. झोपडीवर मेण कापड टाकायला देखील खिशात पैसे नव्हते. अशा अवस्थेत नामदेव भटकत होता. जनता केंद्राचे एक प्रसिद्धीपतक काढायला तो ‘लोकसत्ते’च्या कवेरीत गेला. तेथै नारायण आठवले यांची गाठ पडली. चौपाटीवर त्यांनी नामदेवची कविता औकली होती. नामदेवनं पैंशाची अडचण सांगितली. आठवलेनी दोनशे रुपये काढून दिले. “पैसे मला परत करता येणार नाहीत. माझ्याकडे माझ्या कविताच आहेत फक्त.” असं नामदेवनं सांगितलं. आठवलेना ते मंजूर झालं. झोपडीवरच्या मेणकापडासाठी या बहादूरानं आपल्या कविता दोनशे रुपयांना विकून टाकल्या. याच कवितांचा संग्रह निघाला ‘गोलपिठा’!

या ‘गोलपिठा’तील ‘माणसाने’ या कवितेत नामदेव ‘माणसाने पहिल्याप्रथम स्वतःला पूर्ण अंशाने अुद्धवस्त करून घ्यावे’ असं म्हणतो, मर्डर, खून, जाळपोळ, करावी अगदी ‘पाखरु न गाअील’ याचीही दक्षता घ्यावी असं हा सांगतो आणि मग त्याच्या मनातलं स्वप्न शब्दांच्या पंखावर बसून असं अल्लाद खाली अुतरतं.

नंतर अुरल्यासुरल्यांनी कुणालाही गुलाम करू नये, लटू नये. काळागोरा म्हणू नये. तू ब्राह्मण तू क्षत्रिय तू वैश्य तू शूद्र असे हिणवू नये कुठलाही पक्ष काढू नये घरदार बांधू नये नाती न मानण्याचा आयभैन न ओळखण्याचा गुन्हा करू नये आभाळाला आजोवा अन् जमिनीला आजी मानून त्यांच्या कुणीत गुण्यागोविंदाने, आनंदाने राहावे चंद्रसूर्य फिके पडतील. असे सवेत कार्य करावे. एक तीळ सर्वांनी करंडून खावा.

माणसावरच सूक्त रचावे.

माणसाचेच गाणे गावे माणसाने.

काळ पेटवत जाणारा हा आदमी आहे हे पटतंच.

‘बेंबीचा देठ ओला होणाऱ्या वयात’ या कवितेत त्यानं “हजारो वर्षे मी होतो खंगत, वा गुहागुहातल्या, प्रचंड अंधारात, कालच तो गुहेच्या तोंडाशी ठेवून गेला पिसाळलेला जाळ, मी शिलगावित जाणार आहे या पुढचा काळ.” असं म्हटलंय हे तंतोतंत त्याला लागू आहे. हा सडपातळ, अुच, काळासाबळा व आपल्या दोस्तांना ‘नाम्या’ म्हणून परिचित असलेला माणूस कविता लिहित नाही तर ठिणया लिहितो.

हाच तो ‘नाम्या’ अुर्फ नामदेव ढसाळ

नामदेवच्या कवितेतून केवळ स्वप्नालूचिवं तरलत नाहीत. जीवनाचा वास्तव ताळेबंद तो मांडत असतो. ‘आओच्या समजुतीसाठी’ (‘आम्ही’ दिवाळी अंक ७३) ही कविता तर प्रेटच. यशवंतांच्या वर्षानुवर्षे गाजत असलेल्या ‘आओ’ कवितेपेक्षाही ती थोर आहे. या कवितेवर आपलं नाव देतानाच नामदेवनं सारं काही सांगून टाकलंय. नामदेव लक्षण ढसाळ असं आपलं नाव न लिहितो. नामदेव साळुबांधी ढसाळ असं नाव तो लिहितो.

आओ तुला कळलंच नाही कधी या देशात किमत नाही स्वीला, भुद्राला, कट्कन्याला, भूमिहीनाला.

आज पंचविसीमध्ये

तुझा पुत्र

ज्याला केलेस तू रजाचा दारिद्र्याच्या झळा नि ख ज्याला भरवलीस तू भाद पोटाला चिमटे काढून ज्याला वाढवलेस तू नेवाच नि हाताचा पाळणा करून. ज्याला जपलेस तू आयु अुलादालीत.

तळहाताच्या फोडासारखे. आओ तो तुझा लाडका अिथल्या संस्कृतीच्या, रुढीच्या, परंपरेच्या, विचारांच्या, व्यवस्थेच्या समर्थकांच्या विरुद्ध, बंड करून अुठलाय... हा आओला म्हणतोय-

कारण मी जसा नागवलो गेलोय, तशी तुही.

आपल्याला ज्यानं नागवलंय, तो एक आहे.

त्याचा कोथळा बाहेर काढायचाय मला. या क्षणी आओ मला, तुझी गरज आहे.

मी साहित्यकारण व राजकारण वेगळं मानत नाही असं तो ठंकावून सांगतो. वारं कापीत बाण जावा असं तो बोलतो. त्याची भाषा अस्सल आहे. तो ज्या चिखलामातीत वाढला त्याच चिखला-मातीत त्याची भाषा वाढली आहे. हा बापाला अुगीच आमचे वडील वगैरे म्हणत नाही, सरळ ‘बाप’ म्हणून मोकळा. त्याच्या तोंडात शिव्या सहज येतात. अमक्यावर कुरुखोडी करायला हवी हे सांगायचं असेल तर हा म्हणणार— “हुशारी करतायत ना तर त्यांच्या डोक्यावर जाखून मुतायला पाहिजे.” अक्कल नाही तर लहान मुलांचा गूळा असं तो रिप्पिलिकन नेत्यांना अैकवणार. याचा सारा कारभार खुलंखुल्ला.

अस्पृश्यतेचे चटके त्याला चांगलेच जाणवलेले असणार. त्या चौदा वर्षात जे भोगलं ते सांगेन केव्हातरी अवेढंच मोघम तो बोलला. टँक्सी चालवत असायचा तेव्हा तो मला अधूनमधून भेटायला यायचा. प्रेमानं त्यांन ‘गोलपिठा’ची प्रतही मला भेट दिली. “यातल्या समग्र गोष्टींनी समाज रचनेत हव्या असलेल्या बदलास तूही पूरक असावास” असा संदेशही त्यावर लिहिला.

पुढे पुढे तो येओीनासा झाला. टँक्सी सोडून दिली असं कानांवर केव्हातरी आलं.

गरे ला विधानसभेवर मोर्चा
चुंशी बोरीबंदरपासल्या अेका
तुम्ही ठेलात तो भेटला. तेथे हजर
प्रवात पंथरच्या आछल्या मंत्री-
हिंल्या त्यानं करून दिली. पुन्हा
तेपैत गेप. मधूनमधून तो अेशियाटिक
हिंस्तीनमध्ये दिसायचा. सरकारची
पारितोषिके द्यायची पद्धत
गोडसडून टीका करणार बोलायचा.

राणून द्यायचा. सिगरेट तलापासून
याचा. आणि आता वरलीच्या बी. डी. डी.
लोत घडलेल्या संघर्षानंतर भेटला अेकदम
भोअीवाडा कोर्टात. तांबड्या, पिवळ्या
डिजागीनचा शर्ट, टाअिट पॅट, हातात कसलंसं
कड, तुरळ दाढी असं रूप. रात्री भेटायचं ठरवून
मी सटकलो. ठरल्याप्रमाणं तो भेटतो. मध्य-
रात्रीपर्यंत खूपच बोलणं होतं. 'च्यायला
बोअर नाही ना ज्ञाला' असं विचारत, सिग्रेट
फुक्त फुक्त तो बोलत राहतो. चिडतो,
भावुक होतो, सारं सांगितलंच पाहिजे अेकदा
म्हणून भरपूर तपशील देत राहतो, स्वतः-
विषयीही बोलतो आणि स्वतःबद्दल खूप
बोललो की म्हणून जातो, आयला, रामायण-
अवजी 'नामायण'च ज्ञालं की हे !

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा भोअीवाडा कोर्ट-
पाशीच हा भेटतो. अेका टॅक्सीतून हा, ज. वि.
पवार आदी पंथर मंडळी येतात, याच्या
डोळ्यांवर निळ्या काचांचा गांगल. हातात
हिंदुभिज्ञम वरचं अेक हिंदी पुस्तक आणि अेका
रशियन लेखकाचं मराठीतलं अनुवादित
राजकीय पुस्तक असतं. या पुस्तकातच घडी
करून ठेवलेल्या असतात 'कस्टडीतल्या
कविता' थोड्या वेळानं मे. पु. रेगे, नामदेव,
राजा ढाले आदी मंडळी यांच्या समवेत मी
पोलिसांच्या जीपमधून क्रॉफर्ड मार्केटला
पोलीस कमिशनरांच्या ऑफिसात येतो. मी
या सर्वांचा निरोप घेतो.

नामदेवशी कितीतरी बोलायचं असतं
पण त्याचा पुन्हा ठावठिकाणा लागणं भलतंच
कठीण असतं, फासावर लटकण्याची, जिवावर
अुदार झाल्याची भाषा तो बोलतो. माणसांचं
गाणं गायला हा निघाला आहे. 'आत्ता
अंधारयात्रिक होण्याचे नाकारलेच पाहिजे'
असं तोच म्हणतो. आता तो प्रकाशाच्या यावेला
निघालाय.

-कलंदर

"सध्या जो रिपब्लिकन पक्ष आहे तो
गैर रिपब्लिकन पक्ष आहे आम्हाला
डॉ. आंबेडकर यांना अभिप्रेत असलेला खरा
रिपब्लिकन पक्ष स्थापायचाय—" राजा ढाले
ठणकावून सांगतो. राजाचं पुरं नाव राजाराम
पिराजी ढाले पण नावात 'राम' नको म्हणून
फक्त राजा. असं नाव तो लावतो. दिलित
पंथरचे प्रकाशात तळपत असलेले हिरो दोघे.
अेक राजा ढाले व दुसरा नामदेव ढासळ.
राजा अधिक आक्रमक, जहाल वाटतो. नामदेव

आक्रमक 'राजा ढाले'

तसा कविमानाचा. राजाचं बोलणं कधीकधी
अर्मट, अुद्धटी हाटतं. "पोलिस अधिकाऱ्यानं
बोलावलंय केव्हाचे खोलंबलेत" असं
सांगितलं तर राजा खाडकन म्हणार,
"आम्ही साडेतीन हजार वर्ष थांबलो, आता
यांनी थोडं थांबलं तर काय विघडलं?" भडक
माथ्याचा वाटावा असा माणूस, सरळ बोलेलच
याची खात्री नाही. पत्रकाराला देखील तोंडावर
सांगणार, "तुम्हाला काय कळतंय? तुम्ही
काय खरं छापणार?"

राजा सांगली जिल्हातील नांद्रे गावचा.
सध्या वय ३२. सौंदर्यशास्त्र घेअून अेम्. अै.
केलं. परंतु खरा रस लिपिशास्त्रात, टांटेमिज्ञम-
मध्ये. वाचन दांडगं. भसाभसा संदर्भ देअन
थक्क करून टाकील. स्वतःचं म्हणून आग्रही-
पणानं मांडतो. पाच जानेवारीला पोलिसांनी
केलेल्या हाणामारीत डोक्याला जखमा झाल्या
म्हणून गोटा केलाय. डोक्यावर काळी फरची
टोपी. अंगात पांढरा सदरा, गर्दं रंगाची पॅट.
अधनमधून पान खाणार.

देव धर्मात जन्मत नाही !

हिंदु देव देवतांची भाषणातून टिगल
करतोस असा तुझ्यावर आरोप आहे. यावर
तुझं काय म्हणून असं विचारता तो म्हणाला,
हिंदु हा काही धर्मवाचक शब्द नाही. तो
प्रदेशवाचक शब्द आहे. कोणत्याही प्राचीन
हिंदु धर्मग्रंथात 'हिंदु' हा शब्द आढळत नाही.
याचाच अर्थ हिंदु शब्द प्रचारात येण्यापूर्वी
परंपरेने चालत आलेले देवदेवता होते. ते
हिंदुधर्मानी स्वीकारले म्हणून काय ते निव्वळ
हिंदूचे नव्हेत. आम्ही पूर्वी अनार्य होतो.
आमची दैवते आर्यानी स्वीकारली. आम्ही
आमची अस्मिता जागृत करण्याच्या दृष्टीने
पूर्वेतिहास तपासणे हा काही गुन्हा नाही म्हणून
आम्ही देवदेवतांवर बोलतो. कोणताही देव
विशिष्ट धर्मात जन्म घेत नाही तर देवानंतर
त्याच्या भोवती धर्मचि संस्थापन होते.

मी पण माझा स्वतंत्र देश का निर्माण करू नये ?

"मी देव देवतांची टिगल करतो ही
बाजारगप्या आहे. आपण पोथीनिंद
राह्यचे, की सत्यसंशोधन करायचे हा खरा
प्रश्न आहे. सत्यसंशोधन करायचे असेल तर
मग नदीचे कळ व कृषीचे मळ शोधलेच पाहिजे.
मी हिंदु देव दैवतांचे सत्यसंशोधन करीत असतो.
अेखाद्या परकीय विद्वानांने हिंदु देवदेवतांचा
अभ्यास करून त्यांच्यावर काही लिहिले तर
लंडन, न्यूयॉर्क येथे जागून आपले पोलीस
काही खटले भरत नाहीत. असा अभ्यासक
छिश्चन किंवा दुसऱ्या धर्माचाही असतो. परंतु
मी जरी दुसऱ्या धर्माचा असलो तरी या
देशातलाच आहे ना? म्हणून माझ्यावर
खटले भरले जातात? मी या देशातला आहे
हा माझा अपराध आहे काय? मग मला
असं सरळ वाटत की, मी पण माझा स्वतंत्र
देश का निर्माण करू नये?"

आत्मा अमर आहे ही निव्वळ थाप

दिलित पंथरने गीतेचे दहन केले होते.
गीतेवद्दल आपलं मत मांडताना राजा म्हणाला,
आत्मा अमर आहे असे गीतेत म्हटलंय. तो
मारून मरत नाही, शस्त्रानं छेदला जात नाही
असंही सांगितलंय. आत्मा जर असा असेल तर
श्रीकृष्ण अर्जुनाला कौरवांना मार असे का
सागतो? कारण कौरवांचे आत्मेही अमरच
असणार मग त्यांना ठार करण्यात काय
स्वारस्य? वस्त्र जसे फेकून देअून नव्या देहात प्रवेश करीत
असतो असं सांगितलं जात. ही निव्वळ थाप
आहे. असं असतं तर जगातली लोकसंख्या

तेवढीच राहिली असती. कारण जेवढे आत्मे तेवढे देह हवेत.

गीतेत अेका बाजूस श्रीकृष्ण फलाची अपेक्षा न ठेवता कार्य करीत राहावं असं म्हणतो व दुसऱ्यां बाजूला माव अर्जुनाला तु युद्धात मेलास तर स्वर्गात जाशील व जिकलास तर पृथ्वीचं राज्य तुला मिळेल अशी फलाची आशा का दाखवतो !

चातुर्वर्ण्याच्या कलनेस तार्किक वांधणी व धर्माचा आधार देण्यासाठी गीतेची रचना झालीय असा राजाचा आरोप आहे. तो म्हणतो, श्रीकृष्ण, अर्जुनाला तु क्षत्रिय आहेस, तुला क्षत्रियासारखंच वागलं पाहिजे असं सांगतो. क्षत्रियाच्या मुलाने क्षत्रियच राहिले पाहिजे असं तो म्हणतो. हे काही गुणांनुसार नाही !

जे द्रोणाचार्यांनी त्याला दिलेच नाही ते काढून घेण्याचा काय नैतिक अधिकार त्यांना पोवतो !

वेद ही कोणाची मालमत्ता ?

रामायणात शंकूक हा शूद्र वेदमंत्र म्हणतो म्हणून त्याचा शिरच्छेद केलावे दाखवले आहे. वेद ही काय अेका विशिष्ट वर्गाची मालमत्ता आहे का ? कुराण वाचण्यास कोणा मुस्लीमाला किंवा बायबल वाचायला कोणा खिश्चनाला बंदी नाही मग हिंदु असून धर्मग्रंथ वाचायला आम्हाला बंदी का ? श्री. पु. ग. सहस्रबुद्धे यांनी अेका लेखात अेक नाग वेदमंत्र रचण्यात प्रमुख होता असं म्हटलंय. आम्ही तर नागवंशाचे आहोत. आमचा वाटा वेदमंत्र रचण्यात आहे. पण

तला देवभोलेपणा घालवण्यास बोलतो असं राजाचं म्हणण.

तो टीकाकार बिनडोकच

तुम्ही हिंदु देवदेवतांबद्दल डॉ. आंबेडकरांबद्दल काही बोललं ते का तुम्हाला ? असं विचारता राजा मडॉ. आंबेडकर यांच्यावर बिनडोक टीका करू शकेल ! आंबेडकरांना जुने केलं पाहिजे. पचत नाही म्हणून करणं चूक. “तुम्हीही आंबेडकरांची व्यक्ति करीत नाही का ?”

“आम्ही त्यांच्या विचारांचे पूजक आहोत. या माणसानं आमच्या आधीच सारा विचार केला आहे. काही नवा विचार सुचलाय असं आम्हाला वाटत असं तेव्हाच ध्यानात येतं की, आंबेडकरांनाही हे सुचलेलं होतंच. जे जे विचार मनात येतात ते ते त्यांनी आधीच लिहून ठेवलेले आहेत. म्हणून आमचं म्हणण असं की, आंबेडकरांना ओलांडून तुम्हाला पुढे जाता यायचं नाही.

खरी अस्पृश्यता स्पृश्यातच

‘दलित चळवळः अनुभूती व सहानुभूती’ या लेखात राजानं आमच्या मनातली अस्पृश्यता बौद्ध धर्म घेऊन आम्ही काढून टाकली आता खरी अस्पृश्यता ही स्पृश्यांच्या मनातच आहे असं म्हटलंय. त्यांनी आपली मने पालटली पाहिजेत, स्पृश्यांची चळवळ अुभी राहिली पाहिजे असं म्हणून राजा सांगतो, खरं तर त्यांनीच दलित पैथर काढायला हवे होते ! विद्या, कला, व्यापार, शेती यापासून त्यांनीच आम्हाला अलग ठेवलंय. दोष त्यांचा आहे, त्यांनी तो निस्तरावा.

नामदेवच्या ‘गोलपिठा’ कवितां-संग्रहाच्या वेळी राजानं त्या समारंभाला हजर असलेल्या दुर्गाबांधी भागवत यांच्यासकट सवर्णाना काही कळत नाही, कवितेतलं तर काहीच समजत नाही असं सांगितलं. त्यामुळे दुर्गाबांधी चिडल्या. त्यांनी डूख धरला व ‘साधनेत ‘काळा स्वातंत्र्यादिन’ हा माझा लेख येताच त्याविरुद्ध ‘महाराष्ट्र टांगिस्स’-मध्ये पत्र लिहिल. असा राजाचा आरोप आहे.

राजाला खप काही लिहायचं आहे. पैथरच्या चळवळीचा तो असळता केंद्रीबद्द बनलाय. जहाल म्हणून त्याची अिमेज आहे. ठिणग्या पेरीत जाणारा म्हणून तो समजला जातोय. दलित पैथरला अचानक प्रात झालेली शक्ती राजा-नामदेव कोठल्या दिशेला नेणार हे आता पाह्यचे. हे चिते झेप घेणार ती अस्मानात की दरीत ते दिसेलच.

-कलंदर

ठिणग्या पेरीत जाणारा पैथर नेता राजाठाले

सातव्या शतकात गीतेची रचना झाली असावी. कुरुक्षेत्रावर युद्धभूमीवर, समोर-समोर सैन्य अुभं ठाकलं असताना कोणी सातशे श्लोक सांगत वसणार नाही. काव्य रचण्याची मनःस्थिती तरी असेल का ? युद्धभूमीवर गीतेची रचना होणं शक्य आहे का ? असा राजाचा सवाल आहे. कुरुक्षेत्रावर घडलेल्या युद्धाला धर्मयुद्ध का म्हणता ? ते काय धर्मयुद्ध होते ! भावाभावातला झगडा होता तो, त्याला अितकं व्यापक स्वरूप का देता ? असं तो विचारतो.

रक्ताचे डाग

गैतम बुद्धाला अेका झाडाखाली झानाची प्राप्ती झाली पण रणांगणावर सांगण्यात आलेला हा अेकमेव धर्म आहे. तो रक्ततांच्छत आहे. ज्याला रक्ताचे डाग लागले आहेत त्या गीतेला पवित्र धर्मग्रंथ मानता येअील का ?

महाभारताविषयी बोलताना राजा म्हणाला, अेकमेव हा निषाद राजपुत. परंतु राजपुत असला तरी तो शूद्रच म्हणून द्रोणाचार्यांनी त्याला विद्या शिकविली नाही. अेकलव्य स्वतः शिकला तेव्हा गुरुदक्षिणा म्हणून त्याचा अंगठा मागून घेण्यात आला. म्हणजे त्याची विद्याच काढून घेण्यात आली.

थरचा सरचिटणीस आहे
वर, वर्षांचा ज. वि. पवार.
चूंगियात नोकरी. कल्ले वाढवलेले !
तु, नामदेव घोषाख. पायाला सतत चक्र
प्रवृत्त नामदेव द्वाळ याच्या घरापासून
टाळ्यांच्या अंतरावर राहतो. दोघांची
मुंबीत मे १९७२ रोजी बांही रोड येथील
वारच्या घरातून दोघे बाहेर पडले
पूर्ण या टँकपर्यंत जाओतोवर रस्त्यातच

गोचा वळलेल्या मुठी आता सैल होणार नाहीत हाऊ पाहणारी क्रांती तुमच्यासाठी थांबणार नाही”

दिलित पैंथरला जन्म दिला. ‘दिलित’ शब्द
मी सुचवला तर नामदेवनं ‘पैंथर’ असं
ज. वि. सांगतो.

बावडा येथे दिलितावर झालेल्या अत्या-
चाराच्या निषेद्धार्थ युक्तांद्या सहकाऱ्यानि
दिलित तरुण तेथे जायचे होते. पण तेथे जाखून
भाषण ठोकण्यापेक्षा काहीतरी लढायू करावं
असं ज. वि. व नामदेवच म्हणण. त्यामुळे
दोघं बावडाचाला गेलेच नाहीत. ती मंडळी
परतल्यावर, त्यांचे अहवाल वगैरे औकले व.
मग या दोघांनी पैंथर स्थापली.

मग चाळी जागवत सुटणं सुरु झालं.
पावसात, चिखल तुडवीत, थाळ्या बडवीत
भाषणं करणं चालू झालं. लाल निशाण गट
व जगवाश कोठेकर यांच्याकडून मेंगमाझीकही
आणले. सुरुवातीला सर्व जिडकारायचे.
पोरांचं औकतो कोण ? ९ जुलाय ७२ ला
सिद्धार्थं नगरात मेळावा आहे अेवढं दर
ठिकाणी ही मंडळी सांगत सुटली. त्या मेळा-
व्याला सुमारे २०० दिलित तरुण हजर होते.
तेथे राजा ढाले पहिल्यांदा आला. १४ ऑगस्ट
७२ ला काळा दिन पाळायचा व विधान
भवनावर मोर्चा काढायचा असं या सभेत
ठरलं. त्याप्रमाणं मोर्चा निघाला.

दिलित पैंथरनी पहिली जाहीर सभा
लव्हलेन येथे झाली. (परवाच्या मोर्चात
बळी पडलेला भागवत जाधव हा याच
भागातला) ज. वि. नं. तरुणांना आवाहन
करायचं, राजानं दुर्गा भागवत यांनी अपस्थित
केलेल्या मुद्याला अन्तर द्यायचं, द्वाळनं
राजकीय पक्षाचा समाचार घ्यायचा असं
कामाचं वाटप ठरवून भाषणं ठोकली. द्वाळचं
भाषण जाम खळबळजनक झालं.

तुम्ही अिकडे भाषणं करताय पण
तिकडे गावात अत्याचार होतायतच असे
लोक म्हणायचे. तेब्बा आम्ही प्रत्येक गावाला
भेटी दिल्या, तेथे दहशतीचे वातावरण निर्माण
केलं. दिलितांना अभय दिलं असं ज. वि.
म्हणतो.

दिलित पैंथर अशी वाढत चालली.
बृहन्मुंबीत जवळजवळ पाच हजार सभासद
झाले. महाराष्ट्रात १५ हजार सभासद झाले.
मंवांगी, पुणे, नासिक, नागपूर, सांगली येथे
दिलित पैंथर अकिटक अंटिन्ह आहे वरली येथे
झालेल्या दंगलीनंतर पैंथरची सदस्य संख्या
अकदम वाढली. आता मंवांगीत १५ हजार
सभासद आहेत असा ज. वि. चा दावा आहे.
अेक रुपया दर्घणी देवून पैंथरचं सभासद

चिटणीस – भाषी संगारे. यांचे मंत्रीमंडळही
आहे. ते असे संरक्षणमंत्री नामदेव द्वाळ,
अविनाश महातेकर, अर्थमंत्री रमाकांत
रंगधीर, संपर्क मंत्री रामदास आठवले,
भारूती सोनवणे, भीमनाथ जाधव (व
आणखी औकचं नाव समजेलं नाही)
क्षायदामंत्री अनंत बच्छाव, पत्तिलकमंत्री
(खदल्यांची भाहिती ठेवणे हे काम)
अुद्देश साळवे.

रिपब्लिकन नेतृत्वानं काही केलं नाही
असं या दिलित पैंथर नेत्याचं म्हणण आहे.

राजाचं म्हणण “रिपब्लिकनांचं नेतृत्व दुबळं
आहे. दिलितावर अितके अत्याचार झाले
तरी यांचे नेते तेथे गेले नाहीत. ही संघटना
आम्ही पोखरतो आहोत. “डॉ. आंबेडकरांच्या
मत्यूनंतर वर्षभराने रिपब्लिकन पक्षाची
स्थापना त्यांच्या अनुयायांनी केली. सहा-
जणांचं प्रोसीयम नेमल. म्हणजे ‘सहा बाप’
झाले ! बरं परत सगळे ‘रेडिमेड बाबा’
जो तो भीच खरा आंबेडकरावादी म्हणू
लागला. बी. सी. कांबळे यांनी आपली वेगळी
चूल माडली व तो दुरुस्त रिपब्लिकन पक्ष
झाला. त्यांच्या मते वाकीचे सारे नादुस्त !
सगळं पांढरपेश, मध्यमवर्गीय नेतृत्व. दिलि-
तांच्या साया समस्या त्यांना अुमजल्याच
नाहीत. जितके वकील तितके पक्ष झाले !
बाबासाहेबांचे भांडवल करून रिपब्लिकन
नेते सौदेबाजी करायचे. जनतेला विश्वासात
न घेता त्यांनी परस्पर समझौते केले असे
ज. वि. सांगतो. त्यांना आमचे प्रश्न ठाअक
नव्हते. केव्हा तरी दिलित वस्तीत ते यायचे.
तरुण नेतृत्वाला त्यांनी कोठलाच प्रोग्रेस
दिला नाही. दिलित समाजातून, तळागाळातून
वर आलेल्या या तरुणांच्या मनात हलके हलके
या नेतृत्वाविरुद्धचं बंड आकार घेत होतं.

दिलित हा जातीवाचक शब्द ते मानत
नाहीत. अनुसूचित जाती-जमाती, बौद्ध,
कष्टकरी जनता, कामगार, भूमीहीन, शेत-
मजूर, गरीब शेतकरी, भटक्या जमाती व
आदिवासी यांना आपण दिलित मानतो असे
जाहीरनाम्यात म्हटले आहे. वर्णव्यवस्था,
वर्गव्यवस्था मोडणारे क्रांतीकारक पक्ष. खच्या
अर्थात डावे पक्ष व आर्थिक राजकीय दडप-
शाहीला बळी पडलेले अितर सर्व सामाजिक
घटक यांना पैंथर आपले मित्र मानतो. सत्ता,
संपत्ती, प्रतिष्ठा, धार्मिक जातीय राजकारण
करणारे पक्ष व त्यांना पाठीशी घालणारे
सरकार, जमीनदार, भांडवलदार, सावकार
आणि त्यांचे पिते यांना ती शत्रू मानते.

नामदेव द्वाळनं अेका सभेत आपण
मार्कसिवादी कम्युनिस्ट आहोत असं जाहीर
करून टाकलं तर राजा ढालेनं पैंथर कम्युनिस्ट

सप्ताहिक मनोहर : १७ फेब्रुवारी ७४

आहेत हा अपप्रचार कानामागे टाकावा असं म्हटलंय. ज. वि. पवारच्या मते आंबेडकरवाद व मार्क्सवाद हातात हात घालून गेले तर दलितांचे प्रश्न सुट शकतील.

शिवसेना ही हिंदुत्ववादाचीच नवी आवृत्ती आहे. ती अत्यंत धर्मवादी व हिंदुनिष्ठ संघटना आहे. अस्पृश्यता, जातीयता कायम राहावी अशी तिची भूमिका आहे. शिवसेनेला आम्ही महत्व देत नाहीं असं नामदेव म्हणतो. जे जातीयवादी प्रथा मानतात त्या त्या सर्वांविश्वद्व आमचा झगडा आहे. मग शिवसेना तसं मानत असेल तर ती पण त्यात आली असं राजा म्हणतो.

कोठल्यातीरी प्रश्नावर मोर्चा काढावा, पेपरात दुसऱ्या दिवशी हेड लाभीन, फोटो, नाव आलय की नाही हे पाहावं नि आपलं काम संपले असं समजायचं असे विरोधी पक्ष बागतात. जातीयतेचा प्रश्न अनेकांनी हाती घेतला. पण सोडवूनक केली नाही. विशेषत: सोशलिस्टांनी! असा पवारचा

सरळ आरोप आहे.

पैथर्सेचा गांधीवादालाही विरोध आहे. महात्माजींनी दलितांसाठी काही केलं नाही. थुलट होत्या त्याच भिंती अधिक बळकट केल्या असं त्याच म्हणण आहे. ज. वि. पवार आपल्याला काय म्हणायचं आहे हे विचारपूर्वक जाणून नेमकं सांगतो. ज. वि. नंही खूप सोसलंय. तो चिपळू तालक्यातल्या पिलवली गावचा. अस्पृश्यतेचे चटके सहत केले. हा गणितात हुशार, अेका मराठ्याच्या मुलीला गणित सोडवून द्यायचा. त्या भावडीने अेकदा याला फणसाचे गरे देण्यासाठी अपल्या घरातल्या माजघरात नेले. तिची आभी कडाडली. ज. वि. ला कान पकडून घराबाहेर काढलं. सफेद, नीटनेटके कपडे केले तरी आपली पायरी संभाळा असं सांगायचे. राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघात अेकदा कवायतीला गंभत म्हणून अुभा राहिला. दाहिने घुमअंबजी बाये घुम केलं त्यामुळं

समोरच्यावर डोकं आपटलं. तो लग्न हे म्हारा मांगाचं काम नाही. ओळखीपाठखीचं सत्यनारायणारूपण हा जात नाही. कारण निमित्तानं आपल्याला वेगळं काढल्याला समजून चुकलंय. ज. वि. चंगावी असते. मुंबीत सौ. सुशीला वहिनींनी त्याला आओच्या मायेनं ज. वि. चंगावी लग्न झालंय. त्यानं आपल्य 'अंजेला' हे नाव निश्चो चळवळीचा अंजेला डेव्हिस हिंच्यावरून घेतलंय. 'या वळलेल्या मुठी आता सैल होणा नाहीत,

होआ पाहणारी क्रांती, तुमच्यासाठी थांबणार नाही.'

असं ज. वि. नं अेका कंवितेत म्हटलंय. दलित पैथरच्या चळवळीला या ओळी तंतोतंत लागू पडतात.

—कलंदर

बिनधास्त गाणारा अर्जुन डांगळे

दलित पैथरच्या संस्थापकांपैकी अेक म्हणजे अर्जुन ठमाजी डांगळे. अेकोणीस वर्षाचा, काळासावळा, गंभीर वाटणारा. पैट्टमध्ये शर्ट खोवून, हातात वँग वँगैरे घेअून आँफिसला जाणारा. मूळचा नाशिक जिल्ह्यातल्या करंजगावचा. पण गावाशी तसं काहीच नोंत ठेवलं नाही. रिपब्लिकन पक्षाच्या नेतृत्वावर यानं कडक आसूड ओढणारे लेख लिहिले तेव्हा 'जगदीश करंजगावकर' हे नाव धारण केलं. तेवढयापुरतंच करंजगाव काय ते मदतीलां आलं.

सारं आयुष्य अुभं राहिलं माटुंगा लेबर कँपात. ढणढणत्या घासलेटच्या बत्तीत शाळेचा अभ्यास. वडील अेकटेच कमवते. कॉटन लैंबॉरेटीत नोकरी. पगार तुटपुंजाच. तेव्हा याची आभी अितर बायकांवरोवर जवळच्याच माहीम धारावीच्या कचरापट्टीत लोखंड, कोळसा, काचेचे तुकडे वेचायची, अन्हात खायची, ते विकून घरी यायची नि चुलीसमोर बसायची. वडील शिस्तीला कडक. स्वतःचं पाचवीपर्यंतचं शिक्षण झालं असलं तरी शिक्षणाचं पुरेपुर महत्व पटलेलं. डॉ. आंबेडकरांच्या चळवळीत ते वाढलेले. मला वांगीट वळणाला ज्ञांबू दिलं नाही. मुद्दाम शिकायला लावलं असं अर्जुन आग्रहानं सांगतो.

पुढे कॉलेजात दया पवार, केशव मेश्राम, बाबूराव बागूल यांच्याशी ओळखी-पाळखी. कॉलेजातल्या फुलपाखरी दिवसात कंविता मात्र केली, जळजळत्या दुःखाचा वेध घेणारी.

त्याच्यासाठी सूर्य अुगवलाच नव्हता. अुगवला होता पण काहीनी विकत घेतला होता.

अलिशान प्रासादात कॉंडून ठेवला होता. अर्जुन त्याचा सूर्य अुगवायचा आहे.

अर्जुन डांगळे

गुलाल अुधळीत यायचा आहे.

असं काहीतरी रचलं.

नामदेव, ज. वि., राजा यांच्या नादानं पुष्कळ गोष्टी केल्या. अत्याचाराच्या बातम्या अैकून नुसत्या कंविता करण्यात अिटरेस्ट वाटेना. थाळी बांजवत झोपडपट्ट्यांतून हिंडलो, भाषणं केली. पण या तरुणाकडे लक्ष देतो कोण? दलित पैथर स्थापन केली. अेक दिवस जरी प्रचाराला गेला नाही तर नामदेव रात्री-बेरात्री घरी हजर व्हायचा. खूप शिव्या द्यायचा. "साल्या, अशाने चळवळ कशी पुढे जायची?" असं म्हणायचा.

रिपब्लिकन पक्षातील गट, अुपगटांनी, सामाजिक संस्थांनी अन्याय, अत्याचार निवारण कृती समिती स्थापन केली. दलित पैथर सोडून अर्जुन या कृती समितीत दाखल झाला होता. पण कृतिसमिती कृतीशून्य ठरली. अणि अर्जुन पुढ्हा पैथरमध्ये आला.

दरम्यानच्या काळात कू. चारशीला करंदीकर हिंच्याशी यान लग्न केलं. त्याचा हा प्रेमविवाह. स्वतःच्या अनुभवावर आधारित अशी काढंबरी लिहिं चालू आहे. पाचसहा प्रकरण झालीयत. त्याच्याच अेका कंवितेत त्यानं म्हटल्याप्रमाणं तो आता 'बिनधास्त गांबू' लागला आहे.

—कलंदर

बातेगोते विद्या

विषय ज्ञाली. अेका दिवशी भर रस्त्यात संध्याकाळच्या वेळी मुलींशी 'चावटपणा' करण्यात आला. पुन्हा अेकदा, पुन्हा अेकदा. अनेक वेळा हे प्रकार ज्ञाले. पोलिसात तकारी ज्ञाल्या. अपाय काहीच नाही कारण या प्रकारातले वीर मातवर पुढाऱ्यांची मुले किवा पुतणे किवा तत्सम जवळचे कोणीतरी. पण शेवटी प्रकरण अगदीच हाताबाहेर गेल्यावर काही तरुणांनी अेकव येअून 'फायटम फायट' करून त्यांना धडा शिकवला. मारामारी- प्रतिमारामारी हे प्रकार चालू ज्ञाले.

१६ मे १९७२, रात्री १२ च्या सुमारास पोरांचे अेक टोळके मात जागे होते. त्यांनी होस्टेलवरचे सर्व दिबे घालवले. हातात आयुधे घेअून निघाली ही गँग. हातात बॅटरी. दरवाजे अड्डून तोंडाबर प्रकाशाचा ज्ञोत टाकला जायचा. विद्यार्थी 'कोण आहे ते पाहिले जायचे. जात ओळखायला वेळ लागत नाही. मारहाणीला सुरुवात ज्ञाली. किकाळचा फूट हीत्या. काहीजणांनी घारून खिडकीतून अड्ड्या ठोकून धम ठोकली. आश्रय घेतला गावात. दुसऱ्या दिवशी विद्यापीठात ज्ञालेल्या या हाणामारीच्या कथा सर्वोमुखी ज्ञाल्या, जखमा आणि बळ साक्ष देत होतेच.

मारामान्यांचे सर्व चालूच. पोलिसांची भूमिका बघ्याची. टेस्ट मॅच जशी चणे खात मजेत पाहिली जाते तशाच थाटात पोलीस वावरत होते. विद्यापीठाच्या अधिकार्यांना फिकर करायचे कारणच नव्हते.

मुलीची वेणी ओढल्यावरून सुरु ज्ञालेल्या प्रकरणात मुख्य होता कुणी पाटील. मारामान्यात नेहमी आधाडीवर असणारा आणि अभ्यास न करता पास होण्याचे तंत्र आत्मसात केलेला असा हा विद्यार्थी. पोलिसांच्या दप्तरी याच्यावर गुन्हांचे आरोप होते. त्याच्या अंगाशी प्रकरण येणार असे जाणवल्यावर रातोरात त्याला जीपमधून गावाकडे पोचवण्यात आले. जीप आणि ड्रायव्हर कृषि विद्यापीठाचाच होता. येवळी काळजी वेण्याचे कारण? कारण हे चिरंजीव कुणा आमदारांचे बंधू होते म्हणे!

मारामारी प्रकरणात अेक प्राध्यापकही. विद्यापीठ त्यांचे गाव. धंदा पोरांना चिथवण्याचा. जातीच्या तालावर नाचायला लावण्यात त्यांचे विशेषीकरण ज्ञालेले.

साप्ताहिक मनोहर

कृषि विद्यापीठातून केवळ नातमी येशील सांगता येत नाही. इर्झानेवारीला नातमी येअून थडकली. तुंगा विद्यार्थ्यांनी विद्यापीठाला कुलूप प्रवंशाच्या विद्यार्थ्यांच्या खिशात. विद्यार्थी शिक्षण कवच्याच्या टोपलीत. अेक आपापल्या जागी. 'बाहेरच्या' नोक्या दिल्या म्हणून हा प्रकार. परभणीच्या कृषि विद्यापीठाचा जन्मच आहे. पंजाबराव कृषि विद्यापीठात. पल्याला न्याय मिळत नाही यासाठी. मराठवाड्याच्या विद्यार्थ्यांनी वेगळे कृषि विद्यापीठ मागितले. अकोल्याच्या पंजाबराव कृषि विद्यापीठात नोक्यामध्ये मराठवाड्याच्या लोकांना स्थान मिळत नव्हते. वरेच वेळा सामन्यांच्या वेळी मराठवाड्याचे विद्यार्थी विश्वद विदभर्चे विद्यार्थी अशा मारामान्याही होत असत. अशा अनेक कारणांमुळे विद्यार्थीच्यातला असंतोष वाढत गेला. आणि मराठवाड्याचाला वेगळे विद्यापीठ हवे या मागणीने मूळ धरले. विद्यार्थीपुरती ही मागणी मर्यादित राहिली नाही. मराठवाड्याच्या विकासाशी

अभ्यासाचा ओला- कारडा दुष्काळ लफडी, विशिलेबाजी यांचे अुदंड पीक

ही वाव निगडित ज्ञाल्याने 'जनताही' त्यात सामील ज्ञाली.

आंदोलनाचे रसायन तथार ज्ञाले.

आणि महाराष्ट्रभर गाजलेले गर्दभ-महाराज परभणीत आले. आमदारांची धिंड निघाली. जाळपोळ-दगडफेकीशिवाय कुठलेच आंदोलन होत नसते. तेव्हा तेही ज्ञाले. लाठी-मार ज्ञाले- घेराव ज्ञाले.

आणि अेकदाचे कृषि विद्यापीठ निर्माण ज्ञाले.

केवळ पाटीचा बदल

म्हणजे नेमके काय ज्ञाले तरी काय? अधी कृषि महाविद्यालय होते, पाटी बदलली आणि विद्यापीठ ज्ञाले.

विद्यापीठाला नाव कोणाचे द्यायचे? स्वामी रामानंद तीर्थाचे नाव पुढे आले. पण त्याला विरोध ज्ञाला. दोन जातींचे तट पडल्या-सारखी परिस्थिती निर्माण ज्ञाली. तणाव निर्माण ज्ञाले. शेवटी मराठवाड्या कृषि विद्यापीठ ह्या नावावरच भागवण्यात आले.

दुकानाची पाटी तथार ज्ञाली, अिमारत तर होतीच. आता माल भरायला सुरुवात

ज्ञाली. गल्ल्यावर कोणीतरी हवा! देखरेखीला मनेजर हवाच! कुलगुरुचा शोध सुरु ज्ञाला! राजकीय भाडणाचे पडसाद अुमटलेच. शंकरराव चव्हाणांचा माणूस की वसंतराव नाअंकांचा माणूस या ओढाताणीत कुलगुरु ठरतच नव्हते. शेवटी अेका संरक्कारी अधिकार्याची नेमणूक ज्ञाली. सुंदर राजन हा अेक सज्जन आय. ओ. ओस. अधिकारी ज्ञाला कुलगुरु. अितरांची भरती सुरु ज्ञाली. विशिल्याची तटे पागेत अुभी ठाकली. त्यातल्या काही तटांच्या पाठीवर जऱ्यांयतेवे जीन होते. काहींना पैशाची चंदी खाण्याची चटक लगाली होती. शिकवणे, मराठवाड्याचा विकास घडवून आणणे या गोष्टींना दुय्यम स्थान होते. विशिल्याची तटे

कृषि अधिकार्यांच्या नेमणुका! अेम. अेसी. पहिल्या वर्गात पास ज्ञालेले विद्यार्थी डावलण्यात आले आणि तिसऱ्या वर्गात बी. औसी. ज्ञालेल्याला अधिकारी म्हणून नेमण्यात आले. सहाय्यक प्राध्यापक म्हणून २५ च्या वर पहिल्या वर्गात पास ज्ञालेल्यांना दूर सारून जनता क्लासमध्ये पास ज्ञालेल्यांना नेमण्यात आले. खालच्या जागेवरून वरच्या

जागेवर बढती देतानाही लायक माणसे वाजूला ठेवलेली. योगायोग असा की जी माणसे दूर ठेवली गेली ती अेकाच जातीची आणि जी नोकरीवर ठेवली गेली ती दुसऱ्या अेकाच जातीची होती. आता नेमणुकांच्या वेळी आमदारांच्या चिठ्या वगैरे आल्या होत्याच.

अका प्राध्यापकाची तर खूपच धमाल. आपल्याला नोकरीवर घेण्यात यावे यासाठी या पठ्याने मोर्चे संघटित करून कुलगुरुच्या दारावर धडकवले. स्वातंत्र्य सैनिक आहोत असाही दावा केला. या प्राध्यापक मजकुरांची गुंडिगी परभणीत प्रसिद्ध आहे. कुलगुरुनाही या वलीच्या कारवाया माहीत होत्या. पण त्याच्या लोकप्रियतेचा कुलगुरुनी अितका धसका घेतला की तिसऱ्या वर्गात पास ज्ञालेल्या या महोदयांना प्राध्यापकी बहाल करून प्रतिष्ठित बनवण्यात आले.

गुंडिगीरीचा सुकाळ

विद्यार्थी म्हटले की त्यात अेखाद-दोन गुंड असायचेच. पण कृषि विद्यापीठात त्यांना जण अुत्तेजनन मिळत गेले. विद्यार्थीची गुंडिगीरी मग परभणीच्या रस्त्यावर चर्चेचा

परीठ, पर्वमणी

या विद्याधर्याला किंवा प्राध्यापकाला कोणतेही शासन करण्यात आले नाही.

शिरजोर कॉपीबहादुर

कॉपी चालायचीच. — — — नावाचा विद्यार्थी. वी. अेस्सी. च्या शेवटच्या वर्षांच्या परीक्षेला बसला होता. कॉपीकरताना पर्यवेक्षकाने पकडले. प्राचार्यांकडे पाठवण्यात आले. प्राचार्यांनी सोडन दिले. मोठ्या माणसांच्या मुलांची कॉपी पकडून नोकरीवर पाणी सोडण्या येवढे प्राध्यापक मूळे नसतात. त्यामुळे अशा मुलांकडे अत्यंत अुदार दृष्टीने पहावेच लागते. — — — महाराज विजयी मुद्रेने परीक्षेला बसले. “बाहेर, या म्हणजे दाखवतो” ही धमकी त्या पर्यवेक्षकाला !

अशी धमाल विद्यापीठात चालू होती. कसातरी अभ्यासक्रम ढकलला जात होता. विद्यापीठाच्या मते ही प्रगती होती.

घरचा माल

कॉलेजचे सामान किंवा प्राध्यापक-अधिकाऱ्यांच्या घरी असणे हे अंकंदर प्रशासकीय सवयीचा अेक भागच असतो. विद्यापीठातले कूलसं, पंखे, रेफरीजरेटर्स प्राध्यापकांच्या घरी होते. (वृत्तपत्रात बोआ-बोंब झाल्यावर लगेच जागच्या जागी हजर करण्यात आले.) विद्यापीठातल्या अंका ज्येष्ठ प्राध्यापकांच्या घरच्या लग्नात विद्यापीठाचे ट्रॅक्टर्स, जीप्स व मोटरी आठवडाभर वापरल्या गेल्या. जात होत्या. विद्यापीठाच्या शेतातली भाजी जशी चोरून विकली जायची तशीच मग ‘अपोआप कशी कोणाला माहीत’ विद्यापीठ अधिकाऱ्यांच्या घरी जाअून पोचायची !

आणि अभ्यासाची रड

संशोधन-यांच्या खेतातही विशेष कार्य विद्यापीठाला करता आले नाही. आधीच्या कृषि महाविद्यालयात जे काही झाले होते तेच विद्यापीठाच्या नावावर खपवून देण्यात आले. अुलट ज्यांचा विशेष अभ्यास होता अशांना अंका विषयातून दुसऱ्या विषयाच्या संशोधनात ढकलून देण्यात आले.

कातडी बचावून थापा मारत राहण्यात डीन श्रीनिवासन अंकेदम पटारीत. पत्र-काराच्या वरताण मुत्सदी माणूस.

विद्यापीठाने काय केले या प्रश्नाला ते ठराविक अुत्तर देतात. होलदेव नावाचे

संकरित जनावर पैदा केले हे त्यांचे अुत्तर. जेव्हा त्या विशिष्ट जातीची अनेक जनावरे निर्माण केली जातात (शोकडोंच्या संख्येने) तेव्हाच जात शोधून काढली असे सिद्ध होते. विद्यापीठाने केली हाताच्या बोटावर मोजण्या-अवढी जनावरे. पण तरी डिग मारायला तयार. दुष्काळाच्या पाश्वंभूमीवर काही सव्हं वगैरे करून; विशेष अभ्यास वगैरे करण्याचा प्रथल विद्यापीठाने केला नाही. बोर्ड आँफ स्टडीज नाही. अभ्यासाचा आराखडा तयार नाही अशा पद्धतात विद्यापीठाचे गडे चाललेच होते.

हे सर्व घडले दीड ते पावणेदोन वर्षांच्या काळातच. दोनच पावसाळे गेले होते. त्यामुळे भितीवर कृषि विद्यापीठ मिळालेच पाहिजेच्या घोषणा शिलक होत्या. अजूनही ‘पाहिज’चा घोष भितीवर आहे.

मध्यल्या काळात परिस्थिती फारशी सुधारली नाही.

अक गोष्ट मात्र झाली.

वृत्तपत्रातून विद्यापीठाच्या अंकंदर कारभारावर टीका झाल्यानंतर कुलगुरुंतरे अंक जाहीर निवेदन बाहेर पडले. विद्यापीठाने

सोळुके नावाच्या ‘नात्या माणसाला कीडा संचालकाची जीडी आली होती. त्याच्यापेक्षा जास्त आणि लायक लोक अुपलब्ध अर रजिस्ट्रार साहेबांच्या नात्यातला ही जागा त्याला देण्यात आली हो व ब्राह्मणाला फारच ओरड झाल्य नमणूक तात्पुरती असून पुन्हा मुलाखी नदीन माणसाला नेमण्याचे विद्यापीठाचे घोषित केले होते. परवाच्या जाहिरा या जागेचा अल्लेखच नव्हता. म्हणून सोळुके साहेब पनके झालेच म्हणायचे. विद्यापीठाची जीप खूपच आंगवळणी पडल्यामुळे अन्य अनेक अुद्योग करण्याची सवय झाल्यामुळ कदाचित त्यांना आहे त्याच जागी ठेवण्याचा विचार विद्यापीठाने केला असावा. नाना अुद्योग करून स्वतंत्र स्थान टिकवणाऱ्या या गृहस्थांवर या वारीला परिस्थिती अुलटली. यांच्या केविनवरील नामफलकावर मुवी विभागाचे विभाग प्रमुख असे लिहून बुटाच्या माळा घालण्यात आल्या होत्या.

कृषि अधिकारी म्हणून दोन जणांची नेमणूक करण्यात आली. दोघेही केवळ वी,

जातपात, खाबुगिरी, दृढपश्चाही वगैरे मराठवाड्याचा विकास कसा होणार ?

सर्व काही आलबल असल्याची गवाही विद्यापीठाने दिली आणि फसव्या आकडेवारीने विद्यापीठ प्रगतीपथावर चालल्याची दवडी पिटी.

विद्यापीठाचा कारभार अंतका ‘स्वच्छ’ होता, विद्यापीठातले वातावरण अंतके ‘चांगले’ होते की विद्यापीठातले प्राध्यापक परभणीत अुधडपणे भेटा-बोलायलाही तयार होअीनात. चोरून, रावीच्या वेळी, रस्त्यापासून आडवाजूच्या कोणाच्या तरी घरात “आता कोणी पाहणार नाही किंवा अैकाणार नाही” अशी खाली झाल्यावरच प्राध्यापक मंडळी पत्रकारांशी दवकत दवकत बोलायची. आणि २१ जानेवारीला विद्यार्थ्यांनी चक्क विद्यापीठाला टाळेच लावून टाकले.

तीव्र प्रतिक्रिया

कारण झाले पुन्हा नेमणूकांबाबतच्या अन्यायाचेच.

अंक जाहिरात देअून विद्यापीठाने विविध जागावर नेमणूका करण्याचे जाहीर केले होते.

अंक गंमत पाहा. अंक वर्षांपूर्वी दलपत

अस्सी. आहेत. वाच्या करून करून पास झालेले अंकेक अेम. अेस्सी. दूर सारून यांना नेमण्यात आले आहे. अंक विशिलावाला. दुसऱ्याचा तर प्रश्नच नाही. अंक लोकल पुढाच्याचे हे जवळचे नातेवारीक त्यामुळे त्यांना प्रवेश मिळार नाही मग कोणाला मिळार ?

वी. अेस्सी. नसलेल्या दोवांना कृषि सहाय्यकाच्या जागेवरून सुपरवायझरच्या जागेवर नेण्यात आले. अंकेक अेम. अेस्सी. रांगेत वाट पाहात असताना.

सहाय्यक प्राध्यापकांच्या जागेची तीच कथा. मांडवकर नावाच्या माणसाला नेमण्यात आले. नेमणूक होताना या माणसाले अेम. अेस्सी. पुर्ण झालेले नव्हते. वी. अेस्सी. ला ५५ टक्के मार्क्स आणि अेम. अेस्सी. ला ३.३८ टक्के ग्रेड पॉटीट्स असलेल्या मांडवकरांना कामाचा अनुभव विल्कूल नाही. या अुलट ५८ टक्के मार्क्स आणि ३.५४ ग्रेड पॉटीट्स असलेल्या आणि सहाय्यक प्राध्यापकाच्या जागेवर ६ महिने काम केलेल्या माणसाला मात्र ही जागा देण्यात आली नाही.

(पान २३ पहा)

‘दलित पैथर’च्या रूपानं गावकुसां वाहेर अेक दाहक स्फोटक असं ज्वालाम्बाही चैतन्य अुदयाला येत आहे. गावकुसां आतल्या सर्व ‘प्रस्थापित’ विरुद्ध आगडोंब अुसळवून शतकाशतकाचं हे ‘प्रस्थापित’ मुळासकट अुखडून जाळून पाळून अुदृश्वस्त करण्याची या पैथरवीरांची प्रतिज्ञा आहे.

केवळ जन्माचा मुद्दा सोडला तर अितर अनेक अर्थानि, ‘दलित’च असणारा आजचा तरुणवर्ग या पैथरच्या प्रतिज्ञेन भारवंला गेला आहे. अुत्सर्फतपणे तो पैथर चलवलीच स्वागत करीत आहे. या स्वागतात मीही दोन्ही हात अुभारून सामील आहे.

पण— पैथरवीरांची प्रतिज्ञा आणि त्यांचा आचार यात दिसणारी जमीन अस्मानाची तकावत पाहिल्यानंतर मात्र माझे हे स्वागतासाठी अुभारले जाणारे हात आपोआप खाली होतात. शरमेन मानही खाली होते.

अर्पण करताना, त्यांनी असाही खुलासा केला की, ‘चदन हे या दोन्ही युगपुरुषांच्या जीवनाचे प्रतीक आहे. हे दोन्ही महापुरुष चंदनप्रमाणं समाजासाठी जिजले. शिवाय फुलांचा हार थोड्या वेळात सुकून जाअील. फुलांचा सुगंधही विरुद्ध जाअील. पण चंदन सुकणार नाही. त्याचा सुगंध विटणार नाही.’ वास्तविक अितक्या समर्पक, काच्यामध्य खुलाशानंतर विद्यार्थ्यांचं समाजान व्हायला हरकत नव्हती. पण तथाकथित ‘बुद्धिवाद’ची मशाल हतात वेतलेले विचारी भडकले आणि ‘आमच्या मानविदूंचा जाणून बुजून अपमान करण्यासाठीच या — — न लाकडाचा हार डॉ. वाबासाहेबांच्या व बुद्धांच्या गळवात घातला आणि बुद्धवंदना टाळली. या प्राध्यापकाला कॉलजमधून काढून टाका’ अशा गर्जना काळ लागले. प्रकरण प्राचार्य मोहगांवकर बांचाकडे गेलं. ‘प्रा. गोगटचाला

आणि ताडकन आपला राजिना स्थानिक संचालकाकडं प्राठविल पाठोपाठ त्या महाविद्यालयात का तेहतीसच्या तेहतीस प्राध्यापकांनी राजिनामे बालकांच्याकडं रवाना वे

ज्ञाल. जिकडं पोरं संपावर प्राध्यापकांनी राजीनामे संस्थेच्या भिरकावलेले. परिणाम—? कैवल्य

या वातर्षिकाच्या लेखनापर्यंत घडलंय याची मला कल्पना नाही त्याच्याशी मला कर्तव्यही नाही. माझा पैथरव्यवस्थाला अेकच सवाल आहे—

जेरे तुम्ही स्वतःला प्रस्थापिताच्या विरुद्ध म्हणविता ना? मग डॉ. वाबासाहेब अगर भगवान बुद्ध याची खरीखुरी शिकवण अंमलात आणण्यावैजी त्यांची चक्क मूर्तीपूजा करणं आणि करविण, हे तुमच्या प्रतिज्ञेत कसं काय बसतं?

मुक्काम औरंगाबाद

ज्ञा बाबासाहेब आंबेडकरांनी मूर्ती-पूजेविरुद्ध कडाडून बंड पुकारलं, त्याच वाबासाहेबांच्या मूर्तीची पूजा करण्याताठी तुम्ही कटूर सनातन्याच्या वृत्तीनं हट्ट धरून बसला आहात? याचाच अर्थ असा की तुमची चीड, तुमचा संताप हा मूलगामी नाही. तुम्हीही अंधमूर्तीपूजकव आहात. तुमच्या फक्त मूर्ती देगळचा आहेत, जितकेच.

आणखी अेक किस्ता

ही आधारी आणि तत्त्वज्ञन्य मूर्तीपूजा किती रोमरोमात जिनली आहे वाचा आणखी अेक किस्ता या निमित्ताने आठवतो. औरंगाबादच्या याच आंबेडकर महाविद्यालयात घडलेला. चार वर्षपूर्वी या महाविद्यालयात श्री. रे. पं. नाथ (आताचे मराठवाडा विद्यार्थीठांचे कुलगुरु) हे प्राचार्य होते. त्यांनी अुत्तरप्रदेशामध्याया अका जाड्या, विद्वान आर्य समाजी पंडिताला ‘भगवान बुद्धाचा संदेश’ या विषयावर व्याख्यान देण्यासाठी आपल्या महाविद्यालयात बोलावले होते. त्या पंडिताचे नाव ओमप्रकाशजी शास्त्री. या शास्त्रीजींचा सर्वच धर्मावर व. धर्म-शास्त्रावर गाडा व्यासंग. माणस बोलणाराही पटीचा आणि फडी. तर ही पंडित शास्त्री पाहुणे म्हणून कॅलिजात आले. आता आर्य-समाजी असल्यामुळे ते कुठल्याच मूर्तीला

म्लेश

अंधश्रद्धेचा कॅन्सर पैथर-चलवलीला ग्रासणार काय?

हे असं वेग कशाला? कांक्रीट अुदाहरणानं बोलतो. औरंगाबादमध्याली पीपल्स अेज्युकेशन सोसायटीनं चालविलेली मिलिंद आर्ट्स, मिर्लिंद सायन्स, डॉ. आंबेडकर कांमर्स, अित्यादी महाविद्यालयं म्हणजे वलित पैथरची अेक प्रवेंड छावणी आहे ही गोट तर पैथरवाले नाकारत नाहीत? या छावणी तच घडलेला हा ताजा बोलका प्रसंग.

दि. २४ जानेवारी. डॉ. आंबेडकर महाविद्यालयात अेक परिसंवादाचा कार्यक्रम. या कार्यक्रमाच्या संयोजनाची जबाबदारी प्रा. गोगट नावाच्या अेका तरुण अुत्साही व अभ्यासू प्राध्यापकावर सोपविष्यात आलेली. या संस्थेशी संलग्न असणाऱ्या सर्वच महाविद्यालयांची अेक पद्धत अशी की, कुठलाही कार्यक्रम असला की प्रथम डॉ. आंबेडकर आणि बुद्ध यांच्या प्रतिमांना हार सर्वपणं आणि ‘वुद्ध वंदना’, हे दोन कार्यक्रम झालेच पाहिजेत.

पण या कार्यक्रमाच्या आयोजक प्राध्यापकांनी त्या दिवशी केवळ वेळेच्या आभावी बुद्धवंदना हा कार्यक्रम वगळला. (परिसंवादात बरेच वक्ते बोलणार होते) आणि बुद्धांच्या व डॉ. वाबासाहेबांच्या प्रतिमेला फुलांवैजी चंदनाचे हार अर्पण केले. हे हार

तुम्ही काढून टाका नाहीतर आम्ही संपावर जाती.’ असे विद्यार्थ्यांनी प्राचार्यांना निवेदन सादर केले.

प्राचार्य मोहगावकर यांनी अवृत्त समतोलपणे परिस्थितीचा. अंदाज वेतला. त्यांना प्रा. गोगटे यांची काही चूक दिसली नाही तेव्हा खबीरपणानं विद्यार्थ्यांना सामोरे गेले आणि ठामपणानं त्यांना म्हणाले, ‘डॉ. वाबासाहेबांच्या व भगवान बुद्धाच्या प्रतिमेला चंदनाचा हार घालण्यामागं प्रा. गोगटे यांचा या दोन महापुरुषांचा अपमान करण्याचा हेतू होता असं मला, मुळीच वाटत नाही. अूलट त्यांच्या काटकसरी कल्पकतेच मला कौतुक बाटलं. त्याचरप्रमाणं केवळ वेळेची वचत व्हावी, कार्यक्रम लांबून अितर कार्यक्रमावर त्याचा परिणाम होऊ नये या हेतूनं त्यांनी बुद्धवंदना वगळली. केवळ येवढचासाठी त्यांना नोकरीवरून काढून टाकण्याची तुमची मागणी समजूतदारपणाची नाही.’

यावर विद्यार्थ्यांनी प्राचार्य मोहगावकरांच्याच राजिनाम्याची मागणी सुरु केली. आणि सहसा नोकरीपेशापद्धत्या माणसासाकडून दाखविली जात नाही अशी अेक ताठ तत्त्वनिष्ठा प्राचार्य मोहगावकर यांनी दाखविली

हार वगैरे घालीत नाहीत. पण विद्यार्थ्यांनी आग्रह धरला की, त्यांनी बुद्धाच्या वडॉ. आंबेडकरांच्या प्रतिमेला हार घालायलाच पाहिजे. पंडितजींनी विद्यार्थ्यांच्या या माणणीला सविनय नकार देवन सांगितले की, 'मला डॉ. आंबेडकर आणि भगवान बुद्ध या दोन्ही महापुरुषांच्याबद्दल निन्तात आदर आहे आणि त्यांच मला प्रतीत झालेल मोठेपणव मी तुम्हाला सांगायला आलो आहे. पण मूर्तीला हार घालण हे माझ्या निष्ठेत बसत नाही. कूपा करून मला तो आग्रह करू नका.'

यावर पोरांनी गिल्ला सुरु केला. 'हार घालाच पाहिजे' असा आरडाओरडा सुरु झाला. प्राचार्य नाथांनी मुलांची समजूत काढण्याचां अेक व्यर्थ प्रयत्न केला. पण बुद्धाच्या बिचारा-आचारापेक्षा निर्बुद्ध वाहा-पूजाच प्रिय असणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी प्राचार्य नाथांनाही दाद दिली नाही. पंडित ओम-प्रकाशजीही नम्ले नाहीत. 'तुम्हाला माझे विचार औळायचे नसतील तर हा मी चाललो. आपण बोलावलत म्हणून मी आलो. तुम्हाला नको असेल तर व्याख्यान देण्याबाबत माझा आग्रह नाही.' असे म्हणून पंडितशास्त्री शांतपणे निघून गेले. प्राचार्य नाथांनी पंडितजींची या अशोभनीय प्रकाराबाबत माफी मागितली. पण झाल्या प्रकारातून या महाविद्यालयाचे तरुण काही शिकले नाहीत. अलट आता पँथरच्या स्थापनेनंतर त्यांचा हा निर्बुद्ध दुराग्रह अधिक अग्र बनला आहे. त्याचा परिणाम म्हणजेच परवाचं प्राध्यापकांचं राजिनामा प्रकरण.

यातून पँथर काय साधणार आहे? वस्तुत: काळाची गरज अशी आहे की, पँथर हे सान्याच तरुणवर्गांचं अेक समान व्यासपीठ व्यावर. व्यापक अर्थात दलित असणारा आजचा तरुण जातपात विसरून खांद्याला खांदा भिडवून या व्यासपीठावर अेकत्र यावा. सर्व जातीमध्यल्या तरुणांना 'पँथर' हे आपल व्यासपीठ वाटाव. मी म्हणतो जितकी व्यापक दृष्टी बाजूला ठेवली आणि जन्मान दलित असणाऱ्यांचे जरी पँथर हे व्यासपीठ मानल, तरी तिथं अंधश्रद्धांचा हव्यास काय कामाचा? प्रत्यक्षाचा बळी देवन प्रतिकांची पूजा कशासाठी? राष्ट्राध्वज हे तिर्जीव प्रतीक म्हणून त्याला कुठेदी घालायला सज्ज असणाऱ्यांनी तरी प्रतिकांचा हा अतिरेकी हव्यास धरता कामा नये.

पँथरच्या नेत्यांनी या प्रश्नांची अुतरे दिली पाहिजेत.

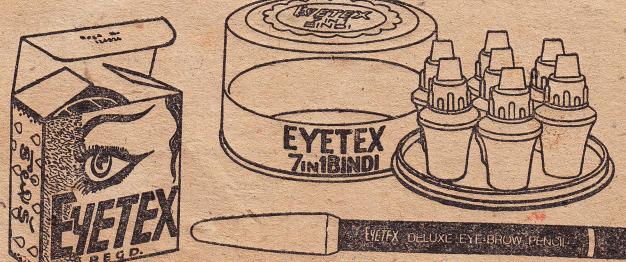
शेवटी मूर्तीपूजा, प्रतीकपूजा आणि अंधश्रद्धा हा औकप्रकारवा कॅन्सर आहे. कुठल्याही चळवळीला तो कालांतरान ग्रासतच असतो. पण पँथरच्या जन्मकाळीच हा कॅन्सर तिचा बळी घेणार आहे काय?

—राम अंदुरकर, औरंगाबाद

तिच्या सौंदर्याचे रहस्य म्हणजेच ऐटेक्स् REGD.

सौंदर्य प्रसाधन

तीस वर्षांहून जास्त प्रसिद्ध झालेले "ऐटेक्स्"
उत्तम गुणामुळे विश्वासाचे व भरोशाचे आहे.

Aravind Laboratories
MADRAS-33

आताच राज्य नाट्य स्पर्धेचे अंतिम निर्णय हाती आले आहेत. हैद्राबादचे 'वेटिंग फॉर गोदो', आय. अन. टी. चे 'गुरु', नाशिकचे 'सारे प्रवासी तिमिराचे' व अुम्भेषचे 'चल रे भोपळ्या' ही नाटके अनुक्रमे यशस्वी झाली आहेत.

स्वर्णगंगसुंदर प्रयोग म्हणून हैद्राबाद-करांच्या 'वेटिंग फॉर गोदो' ची प्रशंसा गेल्याच अंकात केलेली आहे.

स्वर्णत्र लेखनामुळे 'गुरु' 'सारे प्रवासी' व 'भोपळ्या' यांना जास्त मार्क मिळाले हेही योग्यच झाले.

सर्वात जास्त आनंद मला या गोष्टीचा झाला की, नवनाट्याची मशाल आपल्या ओकटाच्याच खांदावरनं जाणार आहे, असा अस्थानी टेंभा मिरविण्यांना या निर्णयाने चांगलाच चटका दिला आहे.

नव्या नाटकांकडे पाहण्याची निकोप दृष्टी असलेली मंडळी तुमच्या टोळक्यावाहेरही पुष्कळ आहेत.

आणि -

कुणाचाच 'सांस्कृतिक फॅसिज्म' जिथे चालू दिला जाणार नाही, हेही या स्वयंमान्य, लब्ध प्रतिष्ठितांनी ध्यानात ठेवावे हे वरे.

पुण्या-नागपूरच्या प्रयोगांनी मार का खाल्ला ते आता सांगतो :

मिकी आणि मेमसाहेब

सतीश आळेकरांचे 'मिकी व मेमसाहेब' मुंबईकरांची विलक्षण गर्दी खेचून गेले.

त्या मानाने प्रयोग बेतासबात वाटला. रूपांतरात विशेष साहित्यगुण आढळले नाहीत. दिग्दर्शनात तर अनेक दोष होते. Surrealistie psychological Fantasy सादर करताना हे स्किप्ट अेखाचा विलक्षण प्रतिभेद्या कल्पक दिग्दर्शकाने हातात घेतले असते, तर वेगवेगळ्या लेव्हल्सचा आणखी कल्पक वापर केला असता.

मेमसाहेबांचे काम केलेल्या जुऱ्याली देअुसकरांना विशेष कामच नव्हते. जे होते ते त्यांनी वरे केले.

'गुल्वणी'ची भूमिका चांगली झाली. सर्वोक्षण भूमिकेत डॉ. मोहन आगाशे !

नाना फडणीस ('धाशीराम' मधला) आगाश्यांच्या अंगात जितका भिनला आहे की, द्या प्रोफेसरच्या भूमिकेतही दोनचारदा तरी तो डोकावलाच.

प्रसंग
द्वे क
मर्यादा
'वेटिंग फॉर गोदो'

राज्य नाट्य-स्पर्धा नाटके आणि निकाळ

अेवढा अेक दोष सोडला तर त्यांचा प्रोफे- सर बघणे हा अेक अवर्णनीय आनंद होता.

'गोची', 'भोपळ्या', 'पुनश्च', - 'मिकी' ह्या सगळ्या अतिनवनाट्यात अेकेक पोरखेळ 'रिलीफ' साठी असतोच ! मग पोरखेळ मांडणारांना टपल्या बसल्या तरही वयानं वाढलेली पोरं अेवढा गळा का काढतात ?

'मिकी' तला भोडला, त्यातल्या त्या बायका - सगळाच प्रकार निरर्थक, हास्यास्पद होता !

अंतर्मनाचे पापुद्रे अुलगडण्यातच कावला वेळ घालवणाऱ्या ह्या सुखवस्तु आओवापांच्या लाडावलेल्या पोरांनी, नाट्यकलेसाठी आयुष्य वेचलेल्या मंडळीकडे पाहाण्याचा आपला दृष्टिकोन अधिक निकोप ठेवण्यातच त्यांचे हित आहे.

वेदनेचा वेद झाला

ओसबोर्नच्या 'लक बॅक अन अँगर' चे हे पुरुषोत्तम दारव्हेकर कुत रूपांतर म्हणजे लेखकाच्या मौलिक प्रतिभेदे कसे दिवाळे वाजले आहे, ते दाखवणारा विलक्षण पसरट असा आलेखन होता.

कुठे युद्धाने अुधवस्त झालेला पाश्चात्य संतप्त तरुण, आणि कुठे आमचा स्वातंत्र्यात र काळातला लांब केस वाढवण्यात धन्यता मानणारा बायकी तरुण !

नागपूरहून मुंबईला येअून राहिलेल्या दारव्हेकरांच्या अंवतीभोवती वावरणाऱ्या शिवसनिकांवर किंवा दलित पँथरवर ओखादे जिवंत नाटक रचणे अशक्य आहे का?

मग रूपांतरांचे सोपे वाटाणारे 'शॉर्ट कट' कोण पकडणार ?

नाही म्हणायला सौ. अनुराधा जोशी या गुणी अभिनेत्रीचे पहिल्या अंकातले काम चांगले झाले.

'हीरो' वर प्रभाकर पणशीकरांची छाप दिसली.

बाकी सगळा आनंदच होता !

शेवटी अेक विनंती :

ज्यांनी स्पर्धेत तीनाहून अधिक वेळा यश मिळविले आहे, त्यांनी आता ज्यनिअर्सना वाव देण्यासाठी 'रिटायर' व्हावे.

आणि ज्यांनी तीनाहून अधिक वेळा मार खाल्ला आहे, त्यांनीही स्वतःचा आव राखण्यासाठी लवकर फुटावे !

- रंग-नाथ

तिसऱी घंटा

ता आणि श्रीलंकेच्या पंतप्रधान न दिलीत भेटत असतानाच कोलंबो

भारत आणि श्रीलंकेचे कप्तान गणेश्यासाठी अेकत्र बाहेर पडावेत ही मोठी अर्थसूचक म्हणावी लागेल.

हा 'टॉस', जिकायला फार चांगला कारण खेळपटीवर बरीच हिरवल होत आली होती. पहाटेच्या दवाने ती तरीही झाली होती. त्यामुळे मध्यमगती लंदाजांना फायदा मिळाणार हे निश्चित होते. आणि दोन्ही संघांत दोन दोन मध्यमगती

हातून चेंडू सुटला पण जमिनीवर पडण्याच्या आत त्याने तो टिपलाच.

वाडेकर माव सफाअीने खेळत होता. आल्या आल्याच त्याने चेंडुवर तुटून पडायला सुरुवात केली. पिरीजचे अनिस्तिंव त्याला आशूट स्विंग होत होते आणि वाडेकरला ते सोपे जात होते. वाडेकरचे पाहून मन्कडही समोर धीटाअीने खेळ लागला. अर्थात त्याला ने हमीप्रमाणे सुरुवातीला अेक जीवदान मिळालेच तरीही स्वतःच सावरीत तो संघालाही, कप्तानाच्या साथीत, सावरु

पण अरेवी अेकीचा स्कोअर कुठे झालाय ! (अर्थात त्याला याची जाणीव आहे.) पण कायसीसच्या वेळी तो दमाने खेळतो. त्यामुळे त्याच्याकडून आजही आशा होत्या.

सुरुवातीला तो चांगलाच अडखलत होता. पण त्याने केवळ जिदीने जम बसवला. लुज वॉल्स ठोकून काढण्याचे तंव ठेवले. तरीपण दीड तास खेळून त्याच्या २५ सच धावा झाल्या आणि तो बाद झाला. सोळकरचा हा डाव मला आवडला नाही.

समोर अशोक मन्कड धीमेपणाने खेळत होता. समोरचे खेळाडू बाद झाल्यानंतरच काही फलंदाजांचा खेळ सुधारतो ! जबाबदारी वाढते ना ! मन्कडचे तसेच झाले. वाडेकर, पटेल, सोलकर बाद झाल्यावर तो संघाचा "शीट अँकर" बनला आणि मोठचा आत्मविश्वासाने खेळू लागला. त्याच्या कवळर ड्राओव्हमध्ये ताकद आली होती. वचावात अभेद्यपणा आला होता. त्याला मदनलाल हा विश्वासार्ह भिडू भेटला. दोघांनी मिळून धावा पुढे रेटण्याचा प्रयत्न केला. पण पायाच अुखडला गैल्यावर डागडुजी ती काय करणार ?

दिलीत राहून आणि नैहमी विशन वेदीची बोलिंग खेळूनही शेवटी मदनलाल डावच्या गोलंदाजाच्या चेंडुवरच बाद झाला. पण पहिलीच मोठी मॅच असूनही, मदनलालने विकेटवर सव्हा तास न डगमगता काढला हे नक्कीच. आशूट गेला अेहढी अेकच चूक. बाकी संबंध डावात चूक सापडली नाही. त्याचे पटेल-सारखे झाले नाही. तो केवळाच अुधळला नाही.

मन्कडला पिरीजने पायचोत घेतले. बाद दिल्यावर मन्कड काही क्षण पॅडकडे आणि स्टंपकडे पाहात अभी राहिला होता. अिकडे अल. बी. डब्ल्यू. च्या निर्णयामुळे वरेच बादल माजले आहे. कलकत्याचा राजनेताला अशा निर्णयाविरुद्ध कोलंबो डेली

भारताचा अेकदम 'पुअर-शो' विकेटवर फारसे कुणी टिकलेच नाही !

गोलंदाज घेण्यात आले होते ! पण टॉस जिकला श्रीलंकेच्या टेस्टकूनने. अपेक्षेप्रमाणे त्याने बॉटिंगच घेतली. त्यांचा पीरीज हा गोलंदाज विशेष 'तेज' असल्याने नव्या गोपाळ बोसचे काय होणार हा प्रश्न होता. गावसकरने त्याला सावरून घेतले पाहिजे, असा विचार करीतच मी प्रेसवांकसमध्ये शिरलो.

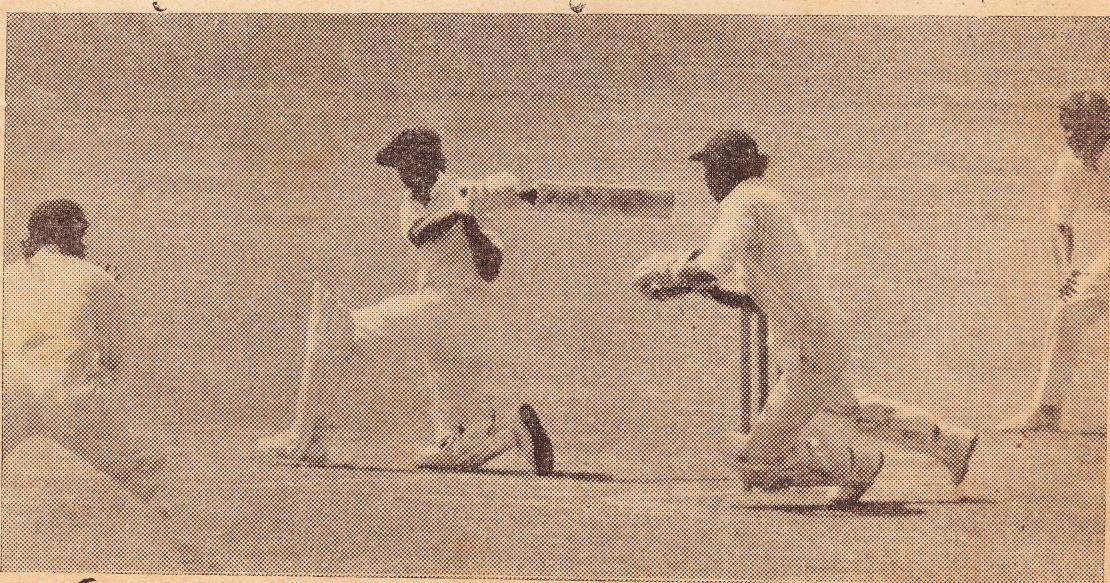
पण कसवे काय—गावसकरला सावरून घेण्याची वेळ आली ! ५ आणि १४ धाव-संख्येवर पीरीजने दोघांनाही आत धाडले. अिथे चेंडू पायावर घ्यायचा नाही हा नियम विसरून गोपाळ बोसने अेक चेंडू पायावर घेतला आणि तो 'L. B.' झाला. सुनीलने पुढे पडलेला पिरीजचा अेक अनिस्तिंव विनाकारण मार-प्रयत्न विश्वासाचा प्रयत्न केला. बॅटचा स्पर्श होताच चेंडू लेगस्लीपकडे अुडला. तिथे टेस्टकूनच्या

लागला. पण म्हणतात ना अेकदा घराचे वासे फिरू लागले की— काय होते— तसे झाले. वाडेकरचा अेका साध्या चेंडुवर कॅच अुडला. आणि थोडक्या अवधीतच ब्रिजेश पटेलही बाद झाला. ३ बाद ५०, ४ बाद ८१.

कालू पेस्मा हा गोलंदाज अनधिकृत टेस्टमध्ये प्रथमच खेळत होता. त्याचा पहिलाच चेंडू वाडेकरची विकेट घेअून गेला. त्याचा अॅफ्रेक वाडेकरने पांशींटच्या हातात मारला. आणि पटेलने तर लंचपूर्वीच्या शेवटच्या चेंडुवर विकेट फेकली. मागे सरून मांजरेकर फेंशनने तो स्क्लेअरकट मारायला गेला— चेंडू बसलाही. पण काली पेस्माच्या हातात ! अशी घावी करण्याची का ही वेळ होती ?

नंतर आला सोळकर. या दौन्यावरच काय पण यंदाच्या हंगामात त्याला फॉर्म लागलेला नाही. अेक पुण्याची मॅच सोडा-

भारताचा श्रीलंकेच्या अपेक्षेप्रमाणे— अवधीतच अवधीतच अवधीतच अवधीतच अवधीतच अवधीतच

न्यूजमधून झोड अठवतो आहे. त्यामुळे अिथले लोक राजनवर चिडून आहेत.

मन्कडच्या पश्चात वेंकीने त्याचे काम चालवले. फार सुंदर फटके मारले वेंकीने. हल्ली वेंकी हा फलंदाजासारख्या खेळू लागलाय! खूप सुधारलाय त्याचा खेळ! पुढे पाय टाकून तो अुम्रीगरच्या थाटात कव्हर ड्राअीव्ह मारू शकतो. चेंडू पुल करू शकतो. वगैरे. आज त्याने ३७ धावात ५ ओघवते चौकार मारले. पण ठरलेल्या फलंदाजावर जेव्हढा विश्वास ठेवायला पर्हिजे होता तेवढा त्याने ठेवला नाही. गोलंदाजी स्वतः खेळण्याच्या पायी तो धारीत पायचीत झाला. त्या वेळी गंमतच घडली. प्रथम चेंडू त्याच्या पायाला लागला. त्यामुळे अपील केले गेले आणि पंचाने हातही वर केला. अेवढ्यात चेंडू स्टंपला लागला व वेल खाली पडली. या परिस्थितीत वेंकी कसा आसूट—“अेल. बी.” की बोलड? प्रथम पंचाने त्याला ‘अेल. बी.’ दिला असल्याने तो त्याच पद्धतीने वाद आहे.

पांडुरंग बरा खेळत होता. त्याने बॅट आडवी फिरवली आणि तो विफळा वाद झाला. ह्यामुळे भारताच्या सर्व वाद २०१ धावा झाल्या!

अकदम ‘पुअर शो!’ खराब फटके आणि धारी. या दोनच गोष्टी २०१ धावांचे कारण! विकेटवर कोणी जास्त वेळ थांवायलाच तयार नाही. थांवले की धावा होतात हे तत्त्वच जणू विसरले. वाडेकर, मन्कड व वेंकी सोडले तर अुक्कप्ट खेळ कोणीच दाखवला नाही.

भारताची मधली फली कशी कच्ची आहे त्याचेच आज प्रत्यंतर आले. आमच्या फलंदाजात कोणीही दमदार नाही याचा अनुभवच आला. अेकटा विश्वनाथ नव्हता म्हणून काय झाले? बाकिच्यांनी चुका (किवा घारी) करून संघाची परिस्थिती आणि भारताचे नाव खराब का करावे? हे फलंदाज बेजबाबदारपणे खेळले नाहीत हे खरे. त्यांनी ही मॅच लाअटली घेतली असेही नव्है. पण त्यांच्यापैकी काहीजणांची कुवतच कमी आहे. श्रीलंकेच्या खेळाडुंची गोलंदाजी माव अुत्तम.

डी. अेस. डिसील्हा हा लेग्नेले लेग्नेकमध्ये वरीच गती डिसील्हा हा श्रीलंकेच्या त्याचा नॅचरल स्पिन खूपच कालू पेरुम हा ऑफ्नेक्स टाका आहे. स्पिन जास्त करण्यापैकी दावून धरण्याचाच प्रयत्न करत अशा रीतीने श्रीलंकेच्या वैचित्र्य आहे.

वरील पाच गोलंदाजात पि अजित डिसील्हा या दोघांचीच

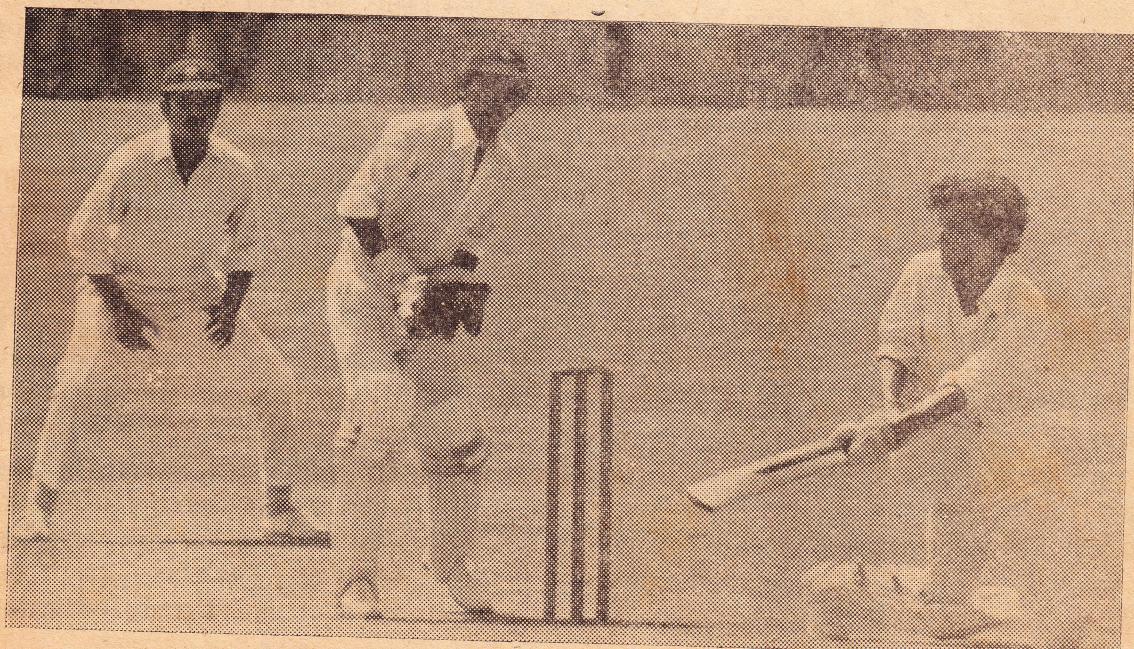
भारताचे फलंदाज बेजबाबदारपणे खेळले नाहीत हे खरे! त्यांनी ही मॅच लाअटली घेतली असेही नव्है. पण त्यांच्यापैकी काहीजणांची कुवतच कमी आहे. कुवतच कमी आहे.

● बाळ ज. पण्डित : श्रीलंका-दौरा-बातमीपत्र : ३

२७ वर्षांच्या पिरीजने अन्स्टिव्हिज छान टाकले. त्याचा टप्पा कधी चुकला नाही. या अंचुपुन्या “लूजलिंब” सडपातळ गोलंदाजाची गती साळगावकर अितकी नसली तरी मदनलाल किंवा अवीदपेक्षा जास्त आहे. पिरीजच्या मानाने ओपाथा या दुसऱ्या आघाडी गोलंदाजाची चेंडफेक तेवढी परिणामकारक नव्हती. त्याचा पहिल्यापेक्षा दुसरा स्पेलच चांगला पडला. त्या स्पेलमध्ये त्याचे चेंडू जमिनीवर पडल्यावर आत घुसले. अशाच अेका चेंडुवर, गतीचा अंदाज चुकून सोळकर समोर अुभा राहिला आणि पायचीत झाला. श्रीलंकाकडे हे दोन मध्यमगती गोलंदाज आणि याशिवाय तीन मदगती गोलंदाज आहेत.

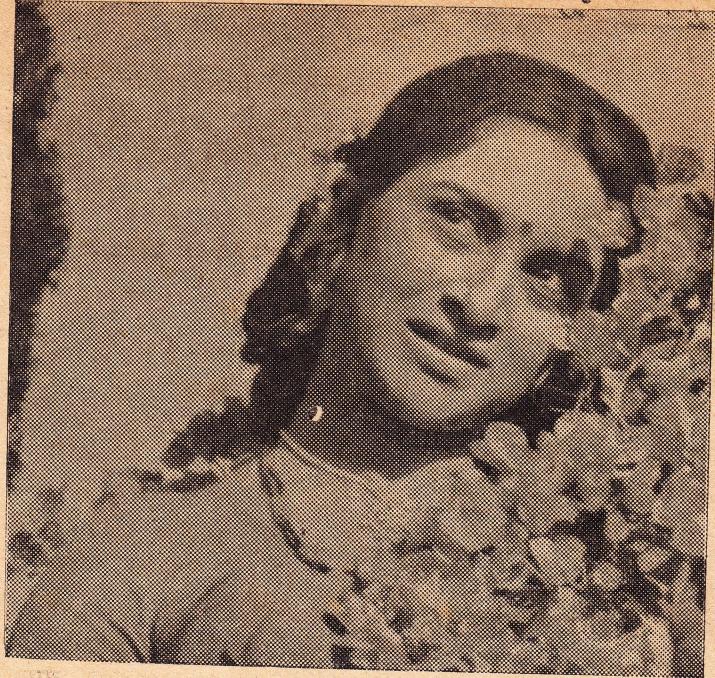
मला विशेष आवडली. पिरीज आपल्याकडे असता तर टेस्ट संघात सहज निवडला गेला असता आणि अजीत डिसील्हा दुलीप ट्रॉफीत खेळू शकला असता. भारताचा संघ २०१ धावांत वाद झाला तो या दोघांच्या प्रभावी गोलंदाजीमुळे.

भारतीय फलंदाजीच्या काळसर आणि केविलवाण्या पार्श्वभूमीवर मला लंका खेळाडुंचा अंत्रोच आवडला. त्यांच्या आघाडी फलंदाजांनी नवा चेंडू खराब करण्याचेच धोरणे ठेवले होते आणि मध्यल्या फलीने खंबीरपणे खेळत विकेट टाकायची नाही असे ठरवलेले दिसत होते. या दोन्ही धोरणात त्यांना यश

साप्ताहिक मनोहर : १७ फेब्रुवारी १९७४

डिसील्हा हाअीन— श्रीलंकेच्या डावाव्होरा दमदार फलंदाज अजित वाडेकर
यटीरेक्स— कृष्णपत्री स्पिनपैकी नॅचरल स्पिन

आणि वानीपुरा या दोघा
दाजांनी साळगावकरची
शः फोडून काढली. त्याच्या
त्यात त्यांनी दहा धावा लुटल्या
यात नव्हा. त्यात अेक घट्काराही
यामुळे त्यांनी पहिल्या अध्या तासात
धावा केल्या. ही जोडी फोडण्यात यश
ने ते त्यांना नाहीच! मं द ग ती
वलकरला! फारा दिवसांनंतर भारताची
गोलंदाजी लांब स्टार्ट घेणाऱ्या गोलंदाजांकडून
सुरु होण्याचा योग आला होता. परंतु आज
माव केवळ दोन घट्कारानंतरच मंदगती
गोलंदाजांच्या हातात चेंडू देण्याचा प्रसंग
आला! शेवटी पुन्हा येरे माझ्या मागल्याच!

दुसऱ्या दिवशी सकाळी माव दोघाही
मध्यमगती गोलंदाजांना दवाचा फायदा मिळून
अेकेक विकेट मिळाली. परंतु त्यांची गोलंदाजी
त्या मानाने चांगली झाली नाही. मदनलालने
तर धावा दाबून ठेवण्याचाच सतत प्रयत्न
केला.

वेदीमुनी व वानीपुरा यांचा खेळ
मुळीच तंत्रशुद्ध झाला नाही. पण चेंडुवर
लाठीहल्ला चढवण्याचा मंत्र त्यांना अवगत
आहे. चेंडू चारी दिशानां अुधळत ठेवला की
क्षेत्ररक्षण-रचनेत आपोआपच विस्कलीतपणा
येतो. गोलंदाजांचा आत्मविश्वास दुभंगतो
वगैरे त्यांना माहीत आहे. आणि अशा हल्ले-
खोर फलंदाजीमुळे चेंडू खराब होतो तो
वेगलाच. हा त्यांचा साधा हिशेब होता. पण
असे फलंदाज चांगले चेंडू पडले की बाद होतात.
वरील दोघांच्याही बाबतीत तसेच घडले.
वानीपुरा हा मदनलालच्या अेका लेट-आरूट
स्विंगवर बाद झाला तर नांगीट-वांचमन् कालु
पेरुमा साळगावकरच्या बंपरवर बाद झाला.

या वेळी श्रीलंका संघाची परिस्थिती
भारताभितीच केविलवाणी झाली होती.
पण त्याच अवघड परिस्थितीत विजय हजारे
यांच्यासारखा दिसणारा आणि त्यांच्या-
सारखाच खेळाणारा अेक फलंदाज तंबूतून
बाहेर पडला आणि खेळांयला आला.

मनोहरच्या हुक्मावरून आपण माअुंट
अबूला आचार्य भगवान रजनिशांच्या
मेडीटेशन कॅपात. तर 'अनुराग'ची सिल्वर
ज्युविली पार्टी चुकली. अेनी वे, पद्मश्री
अशोक कुमारनं पद्मश्री नूतनला ट्रॅकी
दिलीन तर प्रेग्नंट मौसुमी चर्टर्जीनं प्रेग्नंट

तशी नुस्तीच डोळ्यांची ओळख. आपण
म्हणालो 'रांगीट'. नंतर सात दिवस नुस्तंच
नमस्कार व हसाण. अेकूण अंटलेक्युअलगिरी-
साठी हिंदी सिनेमापेक्षा भगवान रजनीशच
बरे असावेत. पडेल पिक्चरांना अध्यात्माचा
आसरा!

हिंदी फिल्मपेक्षा भगवान रजनीशच बरे! रशियन चित्रपट आपल्या चित्रपटासारखेच

लुकिंग विनोदला. अवेदं कळलं. 'आराधना'-
पासून चायना टाळून, काशिमरकी कली वगैरे
बोलपट काढणारे शक्ती सामंत अेकदम सोबर
झाले. 'जुगनू'च्या पार्टीत तर प्रमोद चक्रवर्ती
म्हणालेत "आयला शक्तीदा पलटी घेअून
जोरात. आपणही काही करायला हवं."
जुगनून पैसा खोन्यानं ओतलाय, आता कलात्मक
वगैरे पट काढा म्हणावं.

आपल्याला बाटत होतं, भगवान रज-
निशांच्या कॅपात फिल्मवाल्यांपासून सुटका
होआल. तिथं विजय आनंद. भयाण केशरी
साफा, झब्बा, बसायला केशरी मृगाजिन,
गळचात लॉकेट- संन्यास घेतलेला. पद्मासन
घालता येत नव्हतं तरी मांडी घालून भायूक
वगैरे चेहेरा करून प्रवचन अैकायचा. डॉल
मिटून ध्यानस्थ. मंद वगैरे धार्मिक स्मित.
किर्तन नाचताना याच्या पोटाच्या वळचा
गुदगुद हालायच्या. सालं सिनेमात बरं, पोट
वगैरे पट्टे घालून लपवता येतं. पहिल्याच
प्रवचनात यानं माझ्याकडे बघून विचारलं
"अंम आय रांगीट आँर रांग?" आमची

आल्या आल्याच 'अनोखी अदा'ची
सिल्वर ज्युविली पार्टी. प्लॅट. पिक्चर-
देखील आठवत नाही. अेनी वे, निमती कुंदन-
कुमार तकदीरवाज ठरले. डब्बातलं पिक्चर
जुळवून पडद्यावर लावलेलं. तरी जिद म्हणूनच
पाटीला आपल्यासारखेच हिरो विनोद खेळा
व मेहमूद गेलेच नव्हते.

अिकडे रशियन फिल्म फेस्टिवल
जोरात चालू. यांची पिक्चर आपल्या-
सारखीच चांगली, लांबलचक. संपता संपत्ता
नाहीत. पैकी क्रांतीम अँड पनिशेमेंट,
लुम्बवाच्या आयुष्यावरलं 'ब्लॅक सन' व
'अंट डॉन अिट अिज क्वांगीट हीयर' हे
वॉर पिक्चर छान होतं. मला सर्वांत आवडलं
ते नव्याच्या पहिल्या प्रेयसीपासून झालेल्या
बास्टर्ड मुलीचं प्रेम जिंकण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या
अका बांगीची गोष्ट. 'द स्टेप मदर' माव
या मंडळींचा कॅमेरा नीट घुमतो, तो अवजड
गोष्ट आहे असं बाटतच नाही. निदान अेव्हढ
अिथं ध्यावं. बाकी रशियन पिक्चर्स फक्त
रशियन मंडळींसाठीच. लांगीक हिंदी आपल्या-

नृक्षी कॉकटेल

साठी. शिष्ट मंडळात डायरेक्टर झार्की, नट येवडोनी लिव्होनॉफ व चिकणी 'बॉबी' - सारखी कोवळी नटी टॅचाना बेडोवा. प्रेस मंडळीनी तेच तेच प्रश्न विचारलेन तर फिल्मस् डिव्हिजनचे जगत मुरारी तीन-तीनदा अूठून "आता प्रश्न कमी करा किंवा हा शेवटचा" वगैरे ज्यादा फुटेज् खाअून. चहा घेताना डायरेक्टर झार्कीना कुणी सत्यजित रे बद्लचा स्टॉक प्रश्न विचारलाच. ते म्हणाले, "तो ग्रेट आहेय पण त्याच्या पिक्चरची नावं आठवत नाहीत." नटी टाट्याना भलतीच क्लासिकल फिचर्सची. अेल् ग्रेकोच्या पेटीगस-सारखी. सुंदर. आम्ही दोघं बरोबर अुभे. भाषेचा वांधा, तर ही नुस्तच सफरचंदी स्मित करीत राहिली. शेवटी म्हणाली. "अिंडिया ब्यूटीफुल" हिला येणारं अिग्रजी. आपण म्हणालो 'हां, 'म्हणजे' येस. आमचही, रशियन संपलेलं ही मात्र अमेरिकन दिसणारी सडसडीत पायांची, मॉडन टाओप. बहुधा लेनिनग्राडसारख्या शहरातून आली म्हणून. नाहीतर रशियन बाया झक्क गलेलटु पायांच्या, गुबगुबीत शेतकरी दिसणाऱ्या. तर झार्की पिकल्या केसांचा अल्बर्ट स्वायटझर स्टाओली. दूरम्यान किरण-योगिताबालीचं अँफिशिअली फाटलं. लंडन शुटींगबद्ल आपण

अैकलं होतं की तिथं किरणकुमारचा रोज अंटरनेशनल व्हरायटी चेंज तर योगिताला तिची ममी जपून. पंचवीस पिक्चरं साजीन केलेल्या कुठल्या हिरांगीनला ममी जपून ठेवणार नाही म्हणा. तर आता पिन्की याने योगिता म्हणते आपण किरणबरोबर कामं करणार नाहीय. योगिता बाली प्रस्तुत किरणबरोबरील 'रअीस' जवळपास पुरा झालेला फक्त योगिताचं अेकच गाणं शिलक. बाय द वे 'रअीस' विजय तेंडलकरांच्या 'श्रीमंत' नाटकावर आधारीत सुलोचना, अुत्पल दत्त, हंगल, रमेश देव, सरिता धुमाळ वगैरे आहेत. दिग्दर्शक बिशु राजे. हे आपले मोठे बंधू सध्याला आपल्याला मस्का वगैरे लावून आहेत. पिक्चर तर येऊ दे ब्रदर.

मराठी पिक्चरचा प्रेस शो न पार्टी हा अेक जाती मामला. हिंदीभााीपेक्षा संपूर्ण वेगळा. थोडक्यात कडका. तरी 'जावां विकत घेणे आहे' पिक्चर छान. हलकी-फुलकी प्लस भायू पाध्ये म्हणतो तशी जसबाती कांमेडी. शरद तळवळकर व गणेश सोळंकी मात्र फॅन्टेस्टिक. राजाभायू ठाकूर चतुर

दिग्दर्शक, सेन्सिवल मनुष्य अनलकी. बिचाच्यांच्या असली चीज होतय. पण वीस वर्षांपूर्वी गोष्ट दिग्दर्शित करूनही तितके प्रसिद्धीला आले नाही. हिराओीन रुही अेकदम चिनाट, ज्याचे जयाचं अनुकरण करते. रुहीचं लचक्कर्तीं नावाच्या हिरो बनायला आलेले तरुणाशी झालय. ही सौभाग्यवती दृवाटणं कठीणच. 'आ गले लग जा' नंतर हिला हिंदीतही मार्केट मिळतय!

के सांचा [टोप घालणारे अँफिशिअल के हिंदी हिरो म्हणजे राजकुमार व नवीन निश्चल. आता राजेश खन्ना व संजीव कुमार बहुधा त्याच मार्गावर. संजीवचा म्हणे रोजचा सकाळचा कार्यक्रम म्हंजे सर्व केस अुलटे करून मुळांना काळा रंग लावणे. मागाहून सुलटे करून कपाळावरचा चांदवा झाकणे. तरीच १९७५ नंतर अभिनय सोडून दिग्दर्शन करणार म्हणतोय. गेल्या वर्षी राजेश खन्नानी बुद्धास्टाओल झाडाखाली व्यसून रिटायरमेंट डिक्लेअर केलेली, यंदा संजीवची पाळी. दोघेही दावून पिक्चरं साजीन करताहेत. झूटे कहीके!

- नंदू राजे

रशियन 'अंट डॉन अटस् क्वाअिट हीयर'चा बेफाट म्हातारा आर्यांग शेवचक

टाट्याना बेडोवा : ब्यूटीफूल ? -दा!

गोपन ६ वर्षन)

दलित रातीला जाग आणत होता.
वळीतील तो अेक महत्वाचा
द घोषणा होत्या.

फृष्ट १९७२ चा स्वातंत्र्य दिवस
स मानवा असे त्यांनी आवाहन
राजा ढालेचा साधनेत लेख होता.
असम्भव, अद्भुत वाटेल असा. राष्ट्रीय
डॉ- देशाच्या अस्तित्वाचे अेक प्रतीक
महाला मानवी जीवनापेक्षा महत्वाचं वाटावं !
देश शेकडे जातींमध्ये विभागला गेलाय,
अंक जात दुसऱ्यांवर शिरजोरी करतीय,
माणसा-माणसांमध्ये समानता नाहीय त्या
देशाला अधिकार काय राष्ट्रीय प्रतिकाचे
चिन्ह बाळगायचा ? हे अुपचार कशासाठी ?”
मर्मविर घाव घालणारे सवाल होते. पण
खरा प्रश्न राह्यला वाजूलाच आणि शब्दावर
रणकंदन माजले. दलित नेत्यांनी प्रथमप्रामूळन
आपल्या कांहीशा रांगड्या, किंचित अश्लील,
प्रक्षोभक भाषेने लोकांचे लक्ष वेधून घेतलं
होते. गावकुसाच्या बाजूला राहगारी ही
संस्कृती कवी कुणी अुघड्या डोळ्यांनी
पाहिली नव्हती. अुघड्या कानांनी अैकली
नव्हती. आणि जेव्हा ही दडपलेली संस्कृती
बोलू लागली, हक्काची भाषा वापरू लागली
तेव्हा सर्वांवे धावे देणाऱ्या. दलित पैथरच्या
नेत्यांचाही अहं थोडासा पोसला जात होता.
पण त्याच्यावर जबाबदारीही वाढत जात
होती. अनुयायांकडून अपेक्षा वाढत जात होत्या.
अटकेचे सव सुरु होत होते.

पैथरचा प्रवास

दादासाहेब रूपत्याच्या अेका विधाना-
मुळे पैथरवे माथे भडकले. जी अपृश्यता
३००० वर्ष गेली नाही. ती अितक्यात जाणे
अशक्य आहे असे ते म्हणाले. गदा (ज्ञालेला)
हा माणूस ! त्याच्यावर निर्दर्शने करायची
ठरली. तहांचा प्रतिसाद अुत्स्फूर्त होता.
६४ जणांना अटक झाली. चार दिवस आर्थर
तुरंगाची हवा खायला मिळाली. तुरंगाचा तो
पहिला अनुभव मनं अधिक क्रांतीकारक
करणारा, विश्वास घटू करणारा.

ठिकिठिकाणाची दलित तरुण मंडळी
अेकव येत होती. नाशिक, नागपूर, यवतमाळ,
औरंगाबाद, बीड, परभणी आणि राजा
ढाले, नामदेव ढसाळ यांना भाषणाची आमंत्रणे
येत होती. आज दोघांच्या सांगण्याप्रमाणे
२५००० दलित तरुण पैथरच्या झेंड्याखाली
अेकव आले आहेत. त्यांच्या जागृतीचे प्रत्यंतर

दलित पैथर नेत्यांचे त्यांच्या अनुयायां-
साठी संदेश:-

राजा ढाले-

सद्य परिस्थितीत दलित
पैथरच्या अनुयायांनी गोंधळून जाखू
नये अथवा अकवांवर विश्वास ठेवू
नये. डॉ. अंबेडकरांनी असे म्हटले आहे,
की राजकीय स्वातंत्र्याला तोपर्यंत
काही अर्थ नाही जोपर्यंत या देशात
आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक विषमता
आहे. याचा अर्थ असा की, आम्ही
आर्थिक प्रश्नावरही लढे केले पाहिजेत.
तो फक्त कम्युनिस्टांचा मक्ता नव्हे.
तेव्हा हे कम्युनिस्ट आहेत असा होणारा
अप्रचार आपण कानामागे टाकावा.

ज. वि. पवार :

अविवेकी व्हा,

(आपल्या या संदेशाचा गैरअर्थ
काढू नये. अखाद्यानं थोबाडीत लगावली
तर अुगाच परत थोबाडीत द्यावी का
याचा विचार करीत बसू नका, विना-
विलंब थोबाडीत द्या— या अर्थांन
अविवेकी व्हा म्हटलंय असं ज. वि. चं
म्हणणं.)

परवा पाह्यला मिळालं. वरळीला ज्ञालेल्या
हल्ल्याची प्रतिक्रिया म्हणून ठिकिठिकाणी
अुत्स्फूर्त मोर्चे निधाले. औरंगाबादच्या
मोर्चात ७० दलित तरुणी कॉलेजमध्ये शिक-
णाऱ्या, मोठ्या अुत्साहाने आल्या होत्या.

भूमिकेची गरज

प्रथम जातीद्वेषावर अेकजूट करू पाह-
णाऱ्या दलित पैथरच्या नेत्यांना आता आणखी
अेक पायरी पुढे जाण्याची गरज भासू लागली.
नोव्हेंबर १९७३ मध्ये त्यांनी आपली भूमिका
सुसंगतपणे मांडली. अेक प्रकारची कार्यक्रम-
पत्रिकाच आहे ती. त्यांच्या अुद्दिष्टांचा
जाहीरनामा आहे तो. आज दलित पैथरला
निवडणुकांमध्ये भाग घ्यावासा वाट नाही.
कारण आजची लोकशाही ही खरी लोकशाही
नाही. ज्या निवडणुकांमध्ये लाखो रुपये
खर्च करावे लागतात ती जनतेची लोकशाही
ही अूच शकत नाही. जोपर्यंत जनतेचे शिक्षण
होत नाही. आपले भलेवुरे कळत नाही, ती
राजकीयदृष्ट्या जागृत होत नाही तोपर्यंत
दलित पैथर निवडणुकांमध्ये पडणार नाही.

या जाहिरनाम्यात प्रथमच दलित
पैथरने दलित या शब्दाची सर्वकष, सर्वव्यापी
अशी व्याख्या केलीय. आणि ती फार महत्वाची
आहे. दलित पैथरच्या म्हणण्याप्रमाणे बाबा-
साहेब आंबेडकरांना अभिप्रेत असलेला
'दलित' हा धर्माच्या नावाखाली, नफ्याच्या
नावाखाली पिळला जाणारा, शोषला जाणारा
प्रत्येक कळकरी, असा आहे. मग त्याचा धर्म
कोणताही असो. जात कोणतोही असो. धर्म-
सत्ता आणि अर्थसत्ता या परस्पर पोषक
असतात. आणि आजच्या अुच्च वर्णांचे
शक्तीस्थान अर्थसत्ता, अुत्पादन साधनांची
खाजगी मालकी हेच आहे.

पहिली पायरी

मास मोबिलायझेशन

त्यातून अेकव लक्षात येत, की सामाजिक
समतेचा पाया हा ख्या अर्थांने आर्थिक
समतेवर अवलंबून असतो. हे त्यांना कळून
चुकले आहे. समाजिक अर्थितरण हे आर्थिक
अभिसरणाच्या प्रक्रियेतून अधिक जलद
होशील. अुद्दिष्टे खूप चांगली आहेत. त्यांमध्ये
मार्गची भान आहे. आता प्रश्न येअली तो
या अुद्दिष्टांकडे जनतेला नेण्यासाठी दलित
पैथरच्या नेत्यांकडे आवश्यक वत आहे
का ? संथयणाने पण निश्चितपणे काम
करण्याची सवय आहे का ? दलित पैथरच्या
चळवळ आज अेका नव्या वळणावर अुभी
आहे. मास मोबिलायझेशन ज्ञाले आहे.

रिपब्लिकन पक्षाच्या श्री. गवांनी यांनीच 'माणूस'मध्ये कवुली देऊन टाकली आहे. 'आमची जनता आमचे बैकत नाही. ती आज पैथरच्या मागे अभी आहे" हा पैथरच्या सर्वांत मोठा विजय आहे. पैथरच्या सभासदांशी बोलल्यावर लक्षात येत, अतिकी प्रचंड जिब्डाळा, प्रचंड आदर, प्रचंड भक्ती आज त्यांच्या नेत्यांबद्दल त्यांच्या मनात दुथडी भरून वाहतीय. पैथरचे प्रश्न अनेक आहेत. संघटना कसून बांधायला हवी आहे. पहिली पायरी गाठली आहे यशस्वीपणे. आता कार्यकर्ते तयार करायला हवे आहेत. आज त्यांचे नेतृत्व सामुदायिक नेतृत्व आहे असे ते म्हणतात. अर्जुन डांगळे, भाषी सिगारे, ज. वि. पवार अनेक जण पैथरचे काम करतात. पैथरच्या प्रत्येक दिलित वस्तीत शाखा आहेत. गावोगाव शाखा आहेत. त्यांना नीट बांधून, सामाजिक, राजकीय प्रश्नांची डोळस जाण देणे आवश्यक आहे. त्यांच्या पुढाकाराला वाव देऊन, सतत कार्यक्रम देऊन त्यांचा लढाऊपणा टिकवून धरणे, आपले प्रश्न सोडविण्यासाठी सरकाराला धोरण वदलायला भाग पाडणे अशी असंख्य कामे आहेत. आजच्या त्यांच्या नेत्यांचा अुत्साह पाहून, बेस काम करण्याची तयारी पाहून त्यांच्याबद्दल आशा करायला हरकत नाही.

पैथरसंची कैफियत

तुम्ही आता लगेच कुठचे प्रश्न हाती घेणार, तुमचा कार्यक्रम काय, तुमचे मार्ग कोणते असे पैथरना आताच विचारणे चक आहे. त्यांची संघटना अधिक पक्की होऊ दे. अनेक प्रश्न मनात घोळताहेत. वेकारांचा प्रश्न त्यात सर्वांत वर आहे. रोजगार हमी योजना राबविष्यासाठी सरकारवर दडपण आणले पाहिजे. त्याशिवाय खेडोपाडीचे दिलित अुपाशी मरतील हे लक्षात येतंय. शहरांमध्ये धार्मिक, जातीय कल्पनांचा पगडा जीवनाच्या अनेक क्षेत्रात दिसतोय. निधर्मी सरकारच्या आकाशवाणीवर मंगळवार-शुक्रवार देवीच्या आरत्या चालतात. संताची भजने, कीतने होतात. तीही अस्पृश्य संतांची नवहेत. बहिण-बाचीचे अभंग का म्हणत नाहीत? ती भौतिक परिस्थितीविषयी बोलते म्हणून? पोलीस-निधर्मी सरकारचे कायदा व सुव्यवस्था राखणारी संस्था- मग त्यांच्या कवेरीत देवदेवतांचे फोटो दाटीने लागलेले का? त्यांच्या सत्यनारायणासाठी सरकारकडून ग्रॅंट का? हाच पोलीस अद्या निःपक्षपातीपणे दंगलीमध्ये वागेल कशावरून? वैयक्तिक,

खाजगी जीवनात धर्मचे स्थान ठीक आहे. सार्वजनिक जीवनात धर्म कशाला? प्रत्येक नेत्यावर प्रक्षोभक भाषण केल्याबद्दल केस, शंकराचार्यावर खटला भरताना दहा वेळ विचार का? आमच्या सभांना कोणीही प्रेस रिपोर्टर हजर राहत नाही. पोलीस रिपोर्ट-वरून वातमी घेतली जाते. छापली जाते असे का? शिवाजी राजांबद्दल आम्हाला आदर आहे. पण या शिवाजीने परधर्मीय स्त्रीच्या अिज्जतीचा आदर केला त्याच शिवाजीशी नाते सांगणारे अेका बुद्ध स्त्रीला नागवी करायला कसे काय सरसावतात?

शोकेसेसमधील शोपिसेस

प्रत्येक ठिकाणी नोकरी धंद्यात आमच्यावर अन्याय होत असतो. आज कितीतरी पैथरसंच्या नोकच्या गेल्या आहेत. केवळ ते आमच्या संघटनेमध्ये आहेत म्हणून. यावेळी आम्ही निवडणुकांवर घातलेला बहिष्कार नवा नाही. म्हुनिसिपालिटीच्या निवडणुकांवर आम्ही असाच बहिष्कार घातला होता. आम्ही भूमिका अवढीच. खेड्यात आमच्या लोकांवर बहिष्कार घातला जातो, शहरात आम्ही त्यांच्यावर घालणार. आम्हाला चिथावणीखोर म्हटले जाते. पण आम्ही तर डॉ. अंबेडकर आणि कांतीवीर महात्मा ज्योतिवा फुले यांचीच वाक्ये म्हणतो. त्यांचा जयज्यकार करता आणि आम्हाला तुरुंगात डांबता. कारण तुम्हाला त्यांची वाक्ये वास्तवात यायला नको आहेत. ते तुमच्या शोकेसमधील शोपिसेस आहेत.

आम्ही आमच्या कथा-कविता प्रस्थापित साहित्याच्या मक्तेदारांकडून छापून घेत नाही. कारण आमची कथा कविता ज्या समस्यांमधून येतीय त्यांच्याशी या मक्तेदारांचं काही नात नाही. नामदेव ढसाळच्या कवितेतून याची साक्ष पटत नाही का?

अुत्तर दे : अुत्तर दे : दे म्हतोना वेश्या वाढतात

प्रश्नचिन्ह प्रश्नचिन्ह प्रश्नचिन्ह झोपडचा वाढतात.

प्रश्नचिन्ह प्रश्नचिन्ह प्रश्नचिन्ह भूकबळी वाढतात.

प्रश्नचिन्ह प्रश्नचिन्ह प्रश्नचिन्ह तू मूग गिळून आहेस.

बोल. बोल बोल.

बोल बोल बोल !

नातेगोते विद्यापीठ पान

नात्यागोत्यातल्याच माणसांना पीठात लावले जाते! विद्यार्थ्यांचा होणे अत्यंत साहजिकच आहे!

विद्यापीठ म्हणजे मनमानीचा काळुषी अधिकाच्या जागेसाठी मलाख बोलावण्यात येते आणि आलेल्यांपैकी व लोकांना सुपरवायझरच्या जागा देण्यात येत "या नोकरीवर जरी घेता येत नसले तरीह आता तुम्ही वशिले, चिठ्ठ्या आणल्याच आहेत तेव्हा या सुपरवायझरच्या जागा घेतून टाका" असा घरगुती प्रकार घडल्यासारखीच दिसेत.

गावातली चर्चा मोठी मजेशीर आहे. नोकरीवर लावण्यासाठी दर जागेनुसार दर ठरले आहेत. प्राध्यापकाच्या जागेला २०००, रु. सहाय्याकाच्या जागेला १००० वरैरे वरैरे. चक्क ड्रायव्हरलाही नोकरी लागावी यासाठी पैसे द्यावे लागतात. ज्यांना अेकदम पैसे देता आले नाही अशांना हप्तेबंदीने पैसेपरत फेडायची सवलतही आहे असे लोक संगतात.

पशुवैद्यकीय कॉलेज म्हणजे नमूना आहे. कॉलेज सुरु होऊन दोन वर्ष झाली. बीज तर १५ दिवसांपूर्वी आली. पाण्याची टाकी बांधन तथार आहे. पण टाकीत पाणीच नाही. कॉलेज पशुवैद्यकीचे. पण पशुच नाहीत, जनावरांची पाणी करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना अुदगीरला न्यावे लागते. डेमांन्स्ट्रेशन्स नाहीत, अंकस्पेरिमेंट्स नाहीत. त्यामुळे व्हेटरनरीच्या मुलांचे हाल अजूनही होत आहेत.

गेल्या महिन्यात कॉपीचेही अेक प्रकरण गाजले. विद्यार्थी मंडळाच्या जनरल सेकेटरीनेच कॉपी केली. सोंडगे नावाच्या प्राध्यापकाने त्याला पकडले. या पुढान्यांनी "बाहेर या म्हणजे दाखवतो" असे सरलसरल आव्हान दिले. त्या प्राध्यापकाला कदाचित मारहाणही झाली असावी. विद्यापीठाने त्या पुढान्याला केवळ २५ रुपये दंड केला. प्राध्यापक मंडळी नाराज झाली. २५ रुपये दंडाने परिणाम न होता अलूट आपले काहीच कोणी वाकडे करू शकत नाही अशीच त्या विद्यार्थ्यांची खाली होओल. म्हणून प्राध्यापक मंडळीही अेक दिवस काळ्या फीती लावून कॉलेजात गेली.

'मला काही करता येत नाही.' 'निवड समिती जवाबदार आहे.' 'विद्यापीठात विशेष काहीच घडत नाही, अुगाच आरोप होताहेत' अशी ठोकळेवाज विधाने कुलगुरु करीत असतात.

प्रचंड खर्च करून पदवीदान समारंभ माव पार पाडण्यात आला. नातेगोते विद्यापीठ असेच चालणार काय?

-सत्यव्रत

मे. किलोस्कर ब्रदर्स लि., (रजि. ऑफिस: अुद्योग भवन, पुणे २.) यांच्या मालकीचे हे साप्ताहिक, त्यांच्याकरिता मुद्रक व प्रकाशक म. न. पालवणकर यांनी किलोस्कर प्रेस, वीर सावरकर नगर, पुणे ९ येथे छापून तेथेच प्रसिद्ध केले. वार्षिक वर्गणी : रु. १५ (फोन २८१४७)

धर्माचे देवहारे आणि माणुसकीची पूजा!

तुम्ही ब्राह्मण असा, सी. के. पी. असा, शहाणव कुळी मराठे असा की ही असा— आम्हाला त्याच्याशी कर्तव्य रुझी. तुम्ही 'माणुस' आहात अेवढेच आम्ही य करतो. तेही जमाने माणूस, कमाने तुस असालच याबद्दल खात्री देता येत नाही. तेही तुमची जातपात बासनात गुंडाळून काही गोष्टींचा तटस्थपणे विचार करा. प्रयत्न करून पाहायला काय हरकत आहे?

तुम्ही माणूस आणि तोही माणूसच, पण त्याची सावली तुमच्या अंगावर पडलेली तुम्हाला खपायची नाही. त्याचा स्पर्श तुम्हाला खपायचा नाही, अजूनही खपत नाही. त्याची जागा नेहमी पायरीवर किंवा जमिनीवर. त्याने तुमच्यासमोर बसायचेदेखील नाही. त्याचे वय आणि अनुभव किती का असेना त्याला नेहमी अकेरी संबोधायचे. भाषा देखील ठेवणीतील, शिमग्याची आठवण करून देणारी. त्याने देवळात जायचे नाही. गावात राहायचे नाही. सामाजिक विहीरीवर पाणी-देखील भरायचे नाही. त्याच्या आया, बहिणी आणि मुली तुमची खाजगी प्रॅपॅटी. का? तर म्हणे तुम्ही स्पृश्य कुळात जन्मलेला आणि तो अस्पृश्य! यात तुमची बहादुरी कोणती? त्याचा अपराध काय?

पिंडियान् पिंडिया त्याने हे सहन केले. कारण त्याचे मन मारून, भावना कुस्करून समाजाने त्याला तसेच घडवले. कोणता समाज? तर स्वार्थी, भोदू, जात्यंव आणि मतलबी. अेस्ट्रॅब्लिशड.

तो तरी किती दिवस सहन करणार? हळहळू त्यालाही जाग आली. बाबासाहेबांची जास्त आणली. संघटना बांधण्याचा प्रयत्न केला. शे. का. फे. अुभी केली. व्यापक अुद्दिष्टांसाठी 'रिप्लिकन' पक्ष काढला. पण तो मजबूत होण्यापूर्वीच बाबा गेले. नव्हे प्रकाशच गेला. मागे राहिला तो अंधार. नेतृत्वासाठी जीवदेणी स्पर्श सुरु झाली. बंडाळी माजली. नेत्या—नेत्यांतील भांडणे पराकोटीला पोचली. प्रत्येकजण स्वतःला 'बाबासाहेब' समजू लागला. तरीही, निवडणुकांतील शीटांचे तुकडे मिळण्यासाठी, लाचार बनून या नाहीतर त्या, नाहीतर त्या पंगतीबाहेर तिष्ठत अुभा राहू लागला. अुद्घावलीवर समाधान मानू लागला. बाहेर 'बिली' असला तरी आत? शेर 'पणा मिरवू लागला. दलिताच्यांच दोन गटात रोटी-बटी व्यवहारदेखील वर्ज्य मानू लागला.

जमाना झपाटाच्याने पालटत होता. लाचार व तुकडे खाअू म्हाताच्यांची तरुणांना किळू येअू लागली. तो बापाला बाप म्हणून झिडकाऱू लागला. बंडाचा झेंडा मिरवू लागला. 'जनरेशन गेंप' तर सगळीकडेच

आढळते. पण या समाजात परमावधी आहे. हे जिवंतपणाचे लक्षण आहे. जे पूर्वीच व्यायला हवे होते ते आता घडून येअू लागले. त्यातून 'पंथर'चा जन्म झाला.

जन्मतःच पैर्थस कडक भाषा बोलू लागले. अन्यायाचा तिरस्कार, अत्याचाराचा निषेध, प्रतिकांची टिगल-ट्वाळी. प्रस्थापिताचा अनादर. जोग्रक्स आवेश. मनस्वी दृष्टिकोन. अुघडी चीड, नापाडी भाषा. रोकडे सचाल. त्याच्या मागे काय खदखदते आहे याचा टोकाकारांनी विचारच केला नाही. मूळ व्यथा बाजूलाच राहिली आणि शब्दाशब्दावर धुमाळी माज लागली. कारण 'गाव तेथे महारवाडा' निर्माण केलेल्या 'अुच्चभू' समाजाने, गावाची टोटल संस्कृती कधी अुघड्या मनाने आणि डोळ्याने निरखून पाहिलीच नव्हती. जेव्हा ही संस्कृती भडाभडा बोलू लागली तेही त्यांचे डोके चक्रावले आणि डोळे गरागारा फिलू लागले. प्रचंड मळमळू लागले. वांत्या सुरु झाल्या. त्यांना स्वर्णपणाची आणि कृतदृश्यतेची घाण येअू लागली.

जागा झालेला पैरं पर म्हणू लागला की, धर्मग्रंथ जाळले, देवतांबद्दल अशलील शब्द वापरले तर तुमच्या धर्मभावना दुखावतात, ठीक आहे! मग जेव्हा आमच्यावर बलात्कार होतात, अत्याचार होतात, माणसे मरतात तेव्हा आमच्या माणुसकीच्या भावनांचे काय होत असेल? 'प्रक्षोभक' भाषणांबद्दल पैर्थस-वर खटले भरता तर मानवातील विषमता जोपासणान्या शंकराचार्यावर का नाहीत? ज्या शिवाजीने परधर्मार्य स्त्रीच्या अिज्जतीचा आदर केला, त्याच्याशी नाते सांगणारे लोक गावोगादी 'अस्पृश्य' स्थिर्यांना नागवे करायला कसे सरसावतात? ती 'अस्पृश्य' तर भोगाला कशी चालते? शिवाजीच्या पददरी महार सरदार होता. शिवाजीने सर्वांना दरडावले होते की शूरांची पंगत अेकच असेते! तुम्ही काय सांगणार आहात? सवाल रोख-ठोक आहेत. अुत्तरे तशीच रोखठोक हवी आहेत. गुणकर्म मानणार की जातीकर्म? धर्माचे देवहारे माजवणार की माणुसकीची पूजा बांधणार? दोस्तहो, आमच्या मते अन्तर स्पष्ट आहे. तुम्ही माणूस असाल तर माणुसकीची पूजा बांधणार! आणि आम्हाला तर माणसाशीच मतलब आहे!

'दलित पंथर'मधील 'दलित' या शब्दाने घाबूल जाअ नका. तो जातीवाचक अर्थाने वापरलेला नाही. धर्माच्या नावाखाली,

नप्याच्या नावाखाली पिळला जाणारा प्रत्येक माणूस, बाबासाहेबांच्या मताने 'दलित' आहे. मग त्याची जात, धर्म कोणताही असो. 'पंथर'चाले बाबासाहेबांना अप्रपूजेचा मान देतात. त्याच्यावर त्यांचा हा दृष्टिकोनही मान्य करतात अशी आमची समजूत आहे. तात्त्विक मान्यतेबरोबर व्यावहारिक आचरण ठसठशीतपणे दिसले तर 'पैर्थस'चा झेंडा अुंच अुंच फडकायला वेळ लागणार नाहो. पैर्थस लोकशाहीवादी नाहीत अशी हाकाटी करण्यातही अर्थ नाही. त्यांचा याही बाबतीतला आक्षेप विचार करण्यासारखा आहे. ज्या निवडणुकांमध्ये लालो वृप्तये खर्च करावे लागतात ती जनतेची लोकशाही होअूद शकत नाही. शैक्षणिक आणि राजकीय माणासलेपणामुळे आज दलितांचे प्रतिनिधी विकत घेतले जातात. दलित मेंडरांप्रमाणे आंधेवणाने मतदान करतात. या शब्दबंबाळ लोकशाहीला पैर्थसचा विरोध आहे. तुमचा नाही? आणि बहिष्कार तर तुम्हीच त्यांना शिकवला आहे. शतकानुशतके तुम्ही त्यांच्यावर बहिष्कार टाकला आहे. मग अेखाद्या निवडणुकीत त्याच्या बहिष्काराने तुम्ही आपटी खाणार म्हणून, अेचंड आकाशपाताळ अेक करायचे काय कारण?

जातीय, शैक्षणिक, राजकीय वांगे सर्व माणासलेपणाचा अुगम आर्थिक माणासलेपणात आहे. तुम्ही गडगंज मिळवीत असाल तर मग तुम्ही कोणत्याही जातीचे असा, किंतीही निर्बुद्ध असा मानपान, हारतुरे सत्कार-समारंभ, मोक्याच्या जागा,, तुम्ही सहज भूष्यवू शकता किंवा नाचवू शकता. म्हणून हा जितका जातीय, राजकीय, शैक्षणिक, सामाजिक प्रश्न आहे त्यापेक्षा अधिक आर्थिक प्रश्न आहे. फरक अितकाच की, ज्याचे केवळ आर्थिक शोषण चालू असते त्याची अस्मिता जागी असते. पण दलितांचे तर गेली तीन हजार वर्षे सामाजिक आणि आर्थिक असे डबल शोषण चालू आहे. म्हणून त्यांना प्रथम माणुसकीच्या पातळीवर आणून मग आर्थिक लढा लढावा लागणार आहे. दोन्ही आधाड्या शर्थीने झंजाव्या लागणार आहेत. पैर्थसचे तसेच आणि झुंजार नेते या अग्निदिव्याला तयार झाले आहेत. आम्ही त्यांना सुयश चितितो!

जाताजाता, प्रेमाची सूचना अेवढीच की तुम्ही जातपात, भोंडूगिरी, धर्मलण्डपण मोडायला निधाला आहात याची आठवण ठेवा. पुन्हा त्याच्याच जाळयात अडकून स्वतः-साठी नवा तुरुंग अुभाल नका! आणि आमच्या 'स्पृश्य' दोस्तांनो, दलित जागा झाला आहे, तुम्ही केव्हा होणार? का आओ-बापाच्या 'पुण्याओ'वर तुम्ही वर्णश्रेष्ठतेच्याच डुघेत राहणार? ५-२-७४

दोस्त हो